

עבודה סמינריונית בנושא:

מ"לה-בה" ועד "ימים ולילות"

התפתחות האות הספרדית בטיפוגרפיה העברית
מן המאה ה-16 ועד לימינו.
עבודה השוואתית.

חוברת נספחים ותמונות

13.02.2013

א א

מגיש: ירונימוס (ירון צור)

מרצה: פרופ' איקו אביטל,

מרכזת: דר' אילנה לוין,
מרכזת ההוראה

קורס: 10594
"סמלים חזותיים
בתרבות הציונית"

האוניברסיטה הפתוחה.

אינדקס איוורים

פרק	שם הפרק	איוורים (אות ומספרים)	עמ'
פרק 4	לה־בה		72
4.1	בעיות בנייתוח הצורני	איוורים י 008-001	79-72
4.2	ניתוח צורני	איוורים י 041-009	84-80
4.3	רקע היסטורי ועל המעצב	איוורים כ 003-001	88-86
4.4	תהליך העבודה	איוורים ל 002-001	91-90
4.5	קבלה בקרב הקהל	איוורים ל 005-003	95-92
פרק 5	השוואה בין "ימים" ו"לה־בה"		96
5.1	השוואות	איוורים מ 009-001	101-98
פרק 7	נספחים		102
7.1	אפיון מסחרי של גופנים עבריים		104
7.2	תיאור פלאוגרפי של סגנון כתב לפי ירדני		108
7.3	העוקץ		110

פרק	שם הפרק/תת פרק	איוורים (אות ומספרים)	עמ'
פרק 2	"ימים ולילות" של בן נתן		4
		איוורים א 007-001	11-6
2.1.1	ניתוח "ימים"	איוורים ב 013-001	14-12
2.1.2	ניתוח "לילות"	איוורים ג 009-001	19-16
1.2	רקע היסטורי ועל המעצב	איוורים ד 019-001	37-20
פרק 3	התפתחות הגופנים שבין "ימים ולילות" לבין "לה־בה"		38
3.1.1	המאות ה-20-21	איוורים ה 010-001	50-40
3.1.2	המאה ה-19	איוורים ו 010-001	61-52
3.1.3	המאה ה-18	איוורים ז 002-001	63-62
3.1.4	המאה ה-17	איוורים ח 002-001	65-64
3.2	המקור - הכתב הספרדי והכתב האשכנזי	איוורים ט 003-001	68-66

2.0
"ימים ולילות" (בן נתן)

א א

איור א.001: גופן "ימים"

אבגדהוזחטיכלמנסעפ
צקרשתךסןףץ?!:;:"'"+=-
{[(/ * 0123456789)] }

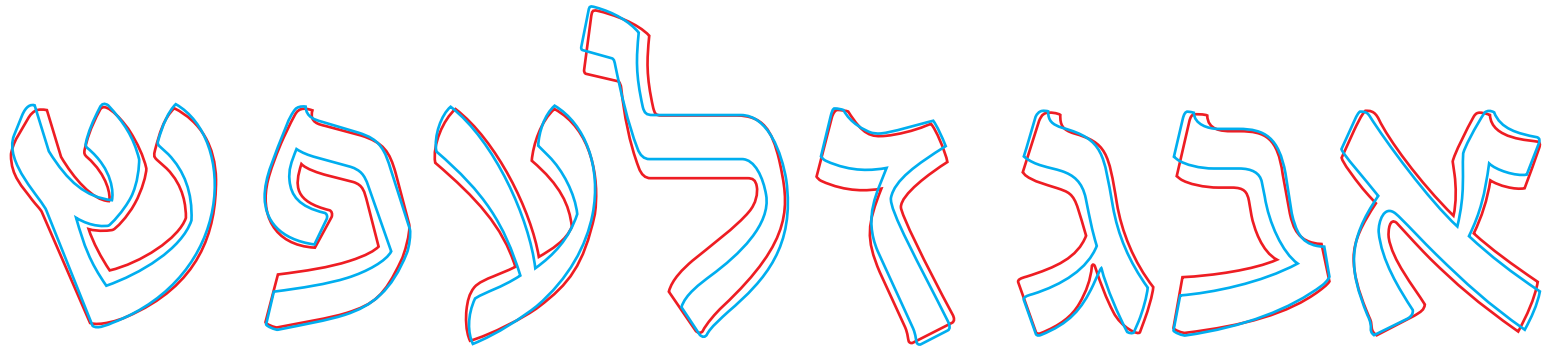
אבגדהוזחטיכלמנסעפ
צקרשתךסןרףץ?!:;:!"'"+=-
{[(^ / ם * 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9]) }

אבגדהוזחטיכלמנסעפ
צקרשתךסןףץ!?!:;'"-=+
{[(/ * 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9)] }

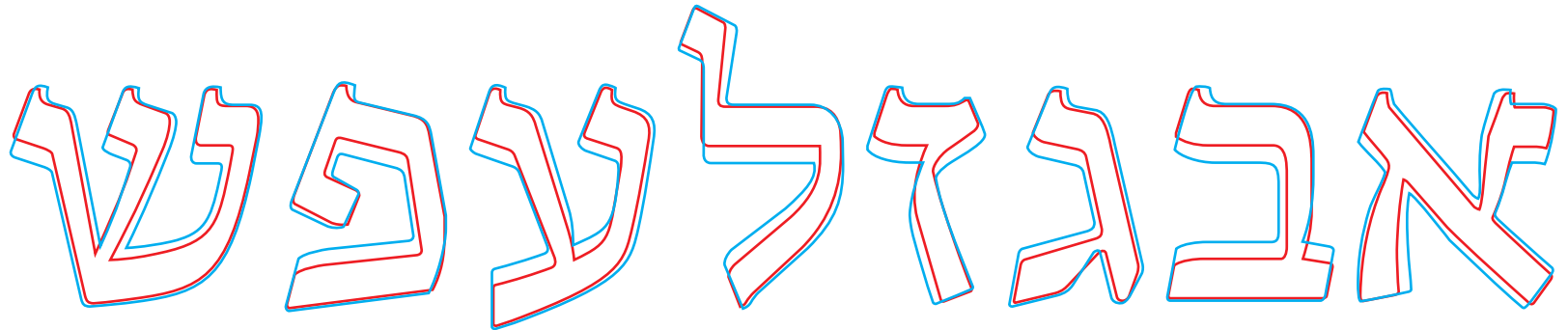
2.0 "ימים ולילות" (בן נתן)

2.1.1 ניתוח צורני של "ימים"

איור א. 005 : הבדלי המשקלים - "לילות" (רגיל) ו"לילות שחורים" (שמן).

איור א. 006 : הבדלי המשקלים - "ימים" (רגיל) ו"ימים חשוכים" (שמן).

איור א. 007 : גושי טקסט המסודרים ב"מים" (למעלה) וב"לילות" (למטה)

הפוטון הוא החלקיק היסודי הנושא את הכוח האלקטרומגנטי. הוא אחראי לתופעות הקרינה האלקטרומגנטית השונות בכל אורכי הגל, ובכלל זה מגוון רחב של תופעות פיזיקליות הכוללות את הראייה והצבעים של האור הנראה, שידורי הרדיו, קרינת רנטגן וכו'. לפוטון, כמו לחלקיקים אחרים, ישנן תכונות הן של גל והן של חלקיק, תופעה הנקראת "דואליות גל-חלקיק".

פוטון שעובר אינטראקציה מלאה עם אטום או מולקולה נבלע ומוסר (או נפלט ומקבל) את כל האנרגיה שלו תוך כדי כך. בעקבות האינטראקציה, עוברים האטום או המולקולה עירור או יינון. עבור אור בתחום הנראה, האנרגיה הנישאת על ידי פוטון יחיד היא כ- 4×10^{-19} ג'אול, שהיא כמות האנרגיה שמשפיקה לעורר מולקולה יחידה של תא קולט אור בעין, וליצור בכך אות עצבי שהוא הבסיס הפיזיולוגי לראייה. פוטונים יכולים להיפלט מגרעין אטום לא יציב בצורת קרינת גמא, וכמו כן הם יכולים להיפלט על ידי חלקיקים טעונים בתנאים מסוימים.

כל השדות החשמליים והמגנטיים ניתנים לתיאור באמצעות פוטונים. לפי המודל הסטנדרטי של פיזיקת החלקיקים, קיומו של הפוטון הוא תוצאה של הדרישה כי לחוקים הפיזיקליים תהיה סימטריה מסוימת בכל נקודה במרחב-זמן. תכונות הפוטונים, כגון מטען חשמלי, מסה וספין, נקבעות על ידי מאפייני סימטריה זו (סימטריית כיוול).

הפוטון הוא החלקיק היסודי הנושא את הכוח האלקטרומגנטי. הוא אחראי לתופעות הקרינה האלקטרומגנטית השונות בכל אורכי הגל, ובכלל זה מגוון רחב של תופעות פיזיקליות הכוללות את הראייה והצבעים של האור הנראה, שידורי הרדיו, קרינת רנטגן וכו'. לפוטון, כמו לחלקיקים אחרים, ישנן תכונות הן של גל והן של חלקיק, תופעה הנקראת "דואליות גל-חלקיק".

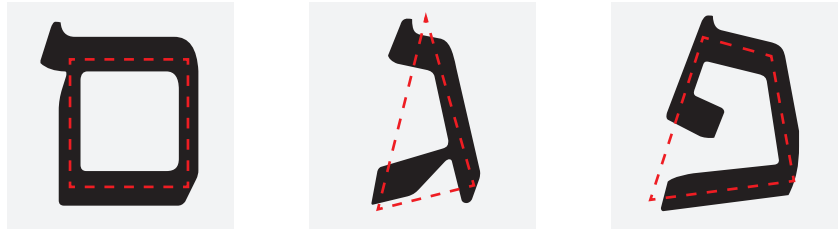
פוטון שעובר אינטראקציה מלאה עם אטום או מולקולה נבלע ומוסר (או נפלט ומקבל) את כל האנרגיה שלו תוך כדי כך. בעקבות האינטראקציה, עוברים האטום או המולקולה עירור או יינון. עבור אור בתחום הנראה, האנרגיה הנישאת על ידי פוטון יחיד היא כ- 4×10^{-19} ג'אול, שהיא כמות האנרגיה שמשפיקה לעורר מולקולה יחידה של תא קולט אור בעין, וליצור בכך אות עצבי שהוא הבסיס הפיזיולוגי לראייה. פוטונים יכולים להיפלט מגרעין אטום לא יציב בצורת קרינת גמא, וכמו כן הם יכולים להיפלט על ידי חלקיקים טעונים בתנאים מסוימים.

כל השדות החשמליים והמגנטיים ניתנים לתיאור באמצעות פוטונים. לפי המודל הסטנדרטי של פיזיקת החלקיקים, קיומו של הפוטון הוא תוצאה של הדרישה כי לחוקים הפיזיקליים תהיה סימטריה מסוימת בכל נקודה במרחב-זמן. תכונות הפוטונים, כגון מטען חשמלי, מסה וספין, נקבעות על ידי מאפייני סימטריה זו (סימטריית כיוול).

2.0 "ימים ולילות" (בן נתן)

2.1.1 ניתוח צורני של "ימים"

איור ב.002: צורות מרובעות ומשולשות במבנה האות

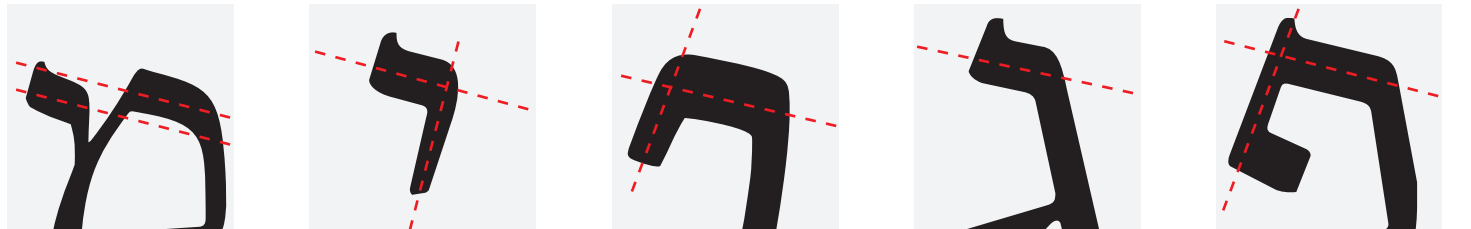

איור ב.001: עוקצי האות

איור ב.003: גגות מוטים במבנה חלק מהאותיות.

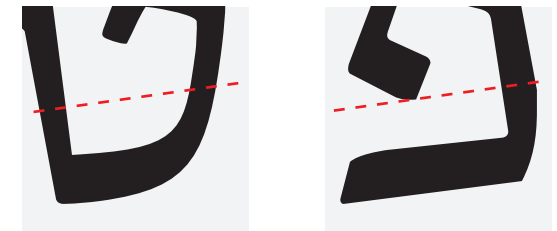
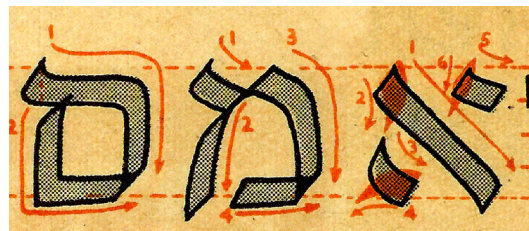
איור ב.002 (המשך):

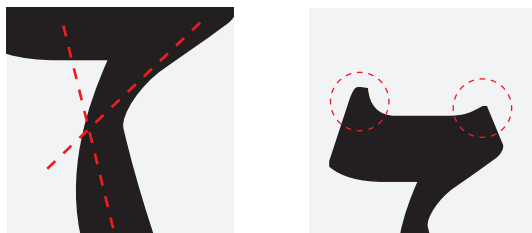
איור ב.005: חוקיות של צורניות קליגרפית

איור ב.004: בסיסי האותיות המוטות

דוגמא לכתב בעל חוקיות קליגרפית, כאשר העט הקליגרפית השטוחה יכולה להיות מוחזקת בזווית של 45° (מתוך "כתב אמנותי עברי" מאת ל.פ. טובי ורוטשילד-ליפמן, הוצאת בן דוד, 1955, תל אביב.)

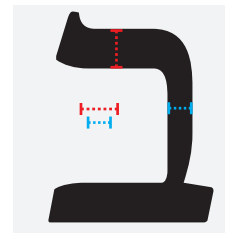
איור ב. 009 : באות זי"ן עוקץ אחורי נוסף. השידרה של האות מתחברת לגג בזווית מוטה

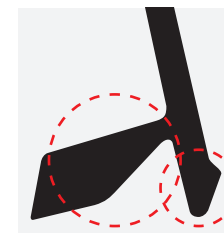
איור ב. 008 : הרגל התחתונה של האות למ"ד. הקו מתרחב ומדמה תנועה קליגרפית

איור ב. 007 : הבדלי עוביים

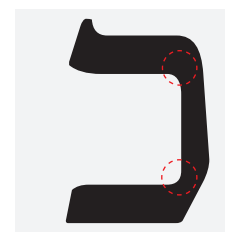
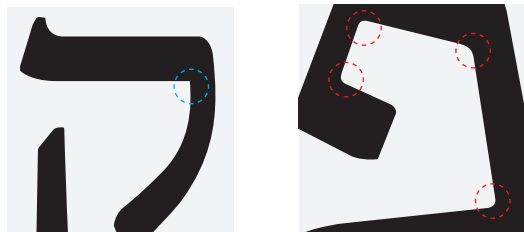
איור ב. 006 : צורניות "קצוצה"

איור ב. 011 : גג בכיוון נגדי לכיוון הקריאה, עם עוקץ.

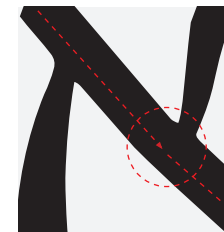
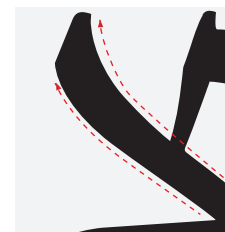
איור ב. 010 : החלל הפנימי של האותיות כאן מורכב מריבוע בעל קצוות מרוככים. רק באות קו"ף ישנה פינה חדה

איור ב. 012 : ספרות הגופן בעלות רמזים לחוקיות קליגרפית. למטה: ספרות הגופן "הלווטיקה" בעלות צורניות גרפית.

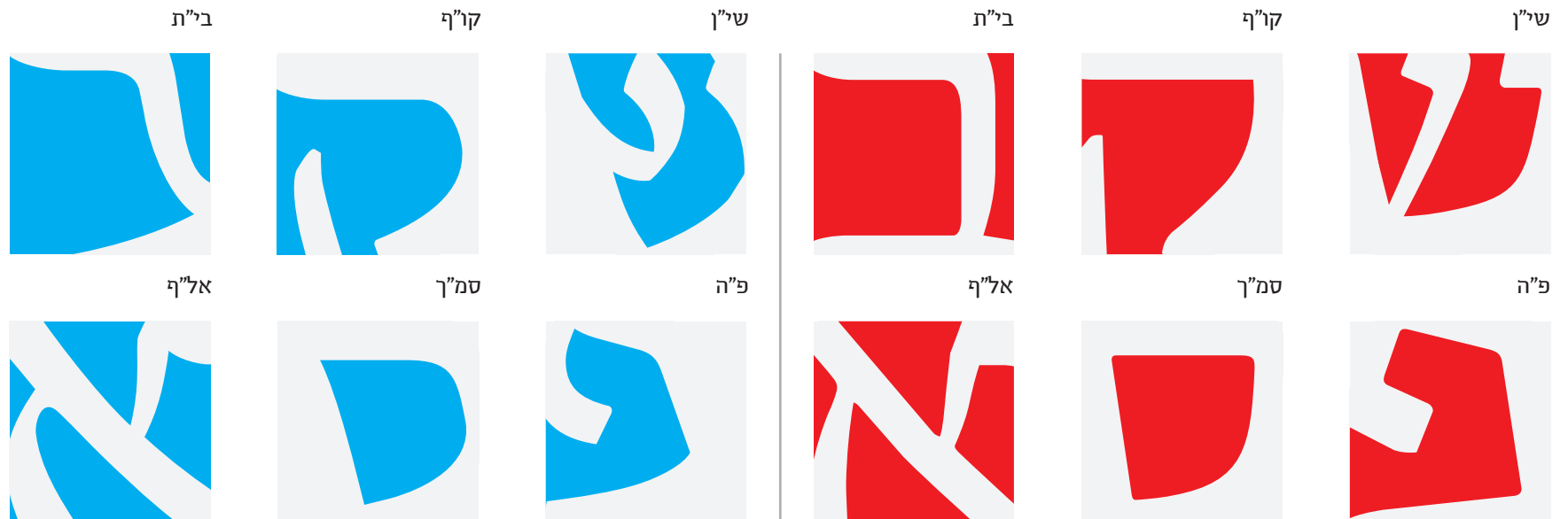
איור ב. 011 (המשך): שידרת האות אל"ף נראית "שבורה". שידרת האות צד"י מתרחבת.

2.0 "ימים ולילות" (בן נתן)

2.1.1 ניתוח צורני של "ימים"

איור ב. 013: חללים פנימיים ב"ימים" (מצד ימין) וב"לילות" (מצד שמאל)
החללים הפנימיים מגלים הבדלים בין "ימים" ו"לילות" [ב.013]. החיבור של קיר האות בי"ת עם הבסיס, שהיה אנכי, ישר, ומתעקל שמאלה, הפך ב"לילות" לעיקול בכיוון האחורי, מעין גריעה, עם משיכת הקו של הבסיס בקשת. באותיות קו"ף, שי"ן, ואל"ף, שהתאפיינו בפינות חדות ב"ימים", התעגלו מצד ימין ונראה שהם מושכים "קדימה".

2.0 "ימים ולילות" (בן נתן)

2.1.2 ניתוח צורני של "לילות"

איור ג. 001 :

ההשוואה בין "ימים" (מסומן בקו) לבין "לילות" (באפור ברקע). המשקל המוטה ("לילות") מאופיין בהטייה כללית של רוב האותיות בכ-12 מעלות שמאלה, עם כיוון הקריאה, ובצורניות קליגרפית מופגנת יותר מאשר במשקל "ימים". העוקצים זהים למשקל הרגיל.

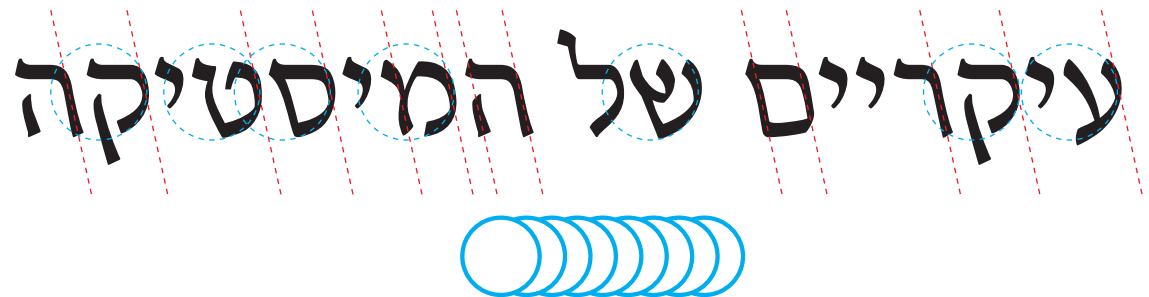
פרט מתוך: נתן, בן (2012) **ימים ולילות – חוברת פונט**. ירושלים: הוצאה עצמית כחלק מפרויקט גמר באקדמיה בצלאל, ירושלים. עמ' 6,7.

איור ג. 002 : המשיכות האופקיות התחתונות מתאפיינות בתנועות קליגרפיות קעורות המוטות לכיוון מטה, מתחת לקו בסיס האות.

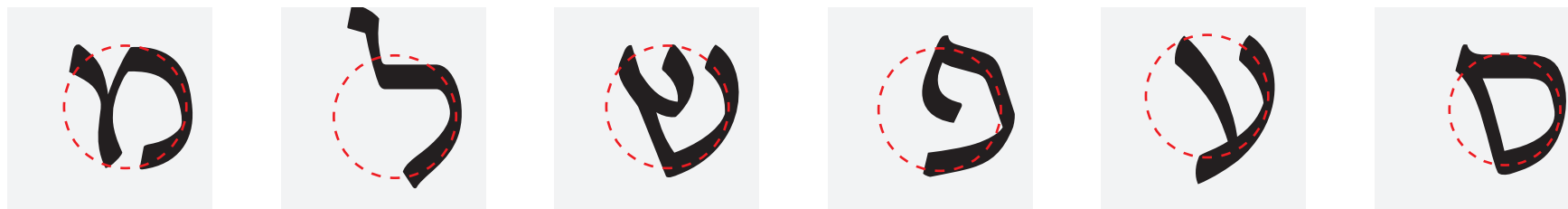
איור ג. 003 : הנטייה של האותיות וההתקערות של בסיסי האותיות יוצרת מעין קצב אלכסוני אחיד. ומבנה קעור של האות. אופי הקו יותר מרוכך וזורם.

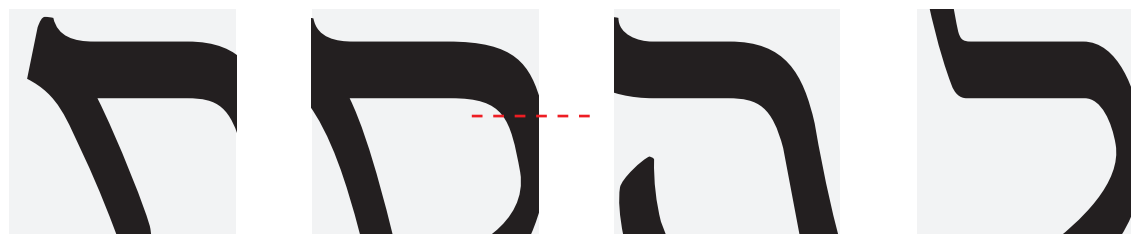
2.0 "ימים ולילות" (בן נתן)

2.1.2 ניתוח צורני של "לילות"

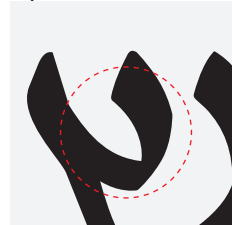
איור ג. 004 : רמזים לצורות יסוד עגולות

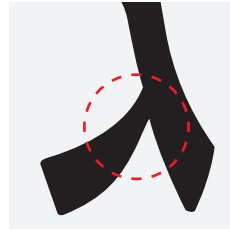
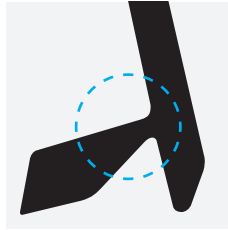
איור ג. 005 : חלק מגגות האותיות ישרים

איור ג. 006 : אות קו"ף אלטרנטיבית המתכתבת עם האות שי"ן. עם סיום כתיבת עבודה זו ויותר בן נתן על האות קו"ף האלטרנטיבית. פרט מתוך: נתן, בן (2012) **ימים ולילות – חוברת פונט**. ירושלים: הוצאה עצמית כחלק מפרויקט גמר באקדמיה בצלאל, ירושלים.

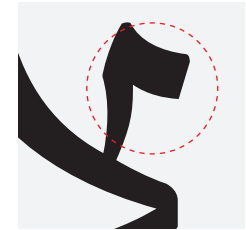
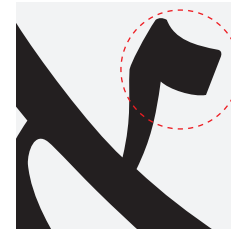

אות חלופית:
ק' (קשה? קשה!)

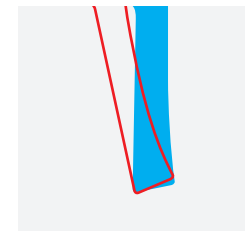
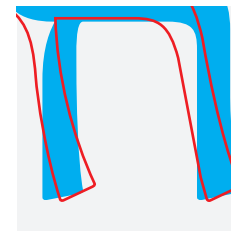
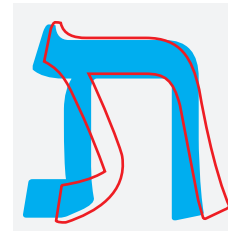
איור ג. 008:

הכרע שמאלית באות
גימ"ל ב"לילות"
מתחברת בצורה
יותר חלקה ואורגנית
לקיר הימני בהשוואה
ל"ימים" (משמאל)

איור ג. 007:

איור ג. 009: השוואה בין רגלי האותיות ב"ימים" ו"לילות"

2.0 "ימים ולילות" (בן נתן)

2.3 רקע היסטורי

איו"ר 001 : דגימת הגופן "שבתאי" של בן נתן, שבהשראתו עיצב את "ימים ולילות". פרט מתוך: נתן, בן (2012) **ימים ולילות – חוברת פונט**. ירושלים: הוצאה עצמית כחלק מפרויקט גמר באקדמיה בצלאל, ירושלים.

שבֿתֿאֿי

אֿ-אֿ-אֿ-אֿ-אֿ אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרשת

שיר השירים פרק א

א שִׁיר הַשִּׁירִים, אֲשֶׁר לְשֹׁלֵמָה.
ב יִשְׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ, כִּי—
טוֹבִים דְּדִידְךָ מֵיַיִן. ג לְרִיחַ שְׁמָנֶיךָ
טוֹבִים, שְׁמֹן תּוֹרֵךְ שְׁמֶךָ;
עַל-כֵּן, עֲלָמוֹת אֶהְבוּךָ. ד מְשֻׁכְנִי,
אֲחַרֶיךָ נְרוֹצָה; הֵבִיאֲנִי הַמֶּלֶךְ
חֲדָרָיו, נְגִילָה וְנִשְׁמָחָה בְּךָ—
נִזְפֶּיֶה דְּדִידְךָ מֵיַיִן, מִיִּשְׁרֵי—
אֶהְבוּךָ. {פ}

אֿאֿאֿאֿ

ה שְׁחֹרָה אֲנִי וְנֹאנָה, בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם; בָּאֶהְלִי קָדָר, פִּירִיעוֹת שְׁלֵפָה.
ו אֶל-תְּרֹאוֹנֵי שְׂאֲנֵי שְׁחַרְחַרְתָּ, שֶׁשָּׁצְפַתְנִי הַשֶּׁמֶשׁ; בְּנֵי אֹמֵי נְחֹרוֹ-בִּי,
שִׁמְנֵי נִטְרָה אֶת-הַכְּרָמִים — כְּרָמֵי שְׁלִי, לֹא נִטְרָתִי. ז הַגִּידָה לִּי,
שְׂאֵהְבָה נְפֹשִׁי, אִיכָה תִרְעָה, אִיכָה תִרְבִּיץ בְּצִהְרֵי; שְׁלֵמָה אֶהְיֶה
כְּעֵטִיָּה, עַל עֲדְרֵי חִבְרֶיךָ. ח אִם-לֹא תִדְעֵי לְךָ, הִיפָּה בְנָשִׁים; צֹאֵי-לְךָ
בְּעַקְבֵי הַצֹּאן, וּרְעֵי אֶת-גְּדִילֵיךָ, עַל, מִשְׁכְּנוֹת הָרְעִים.

- לקשתי פרקני פועה. דמייתך רעית. - נאוו לתנון בתרים. צאנך בחרוזי. - תורי זכב גנשה-לך. עם נקדות הכסו. - עד-שהקלך. כפסכו. נרדי. נתן ריחו. - צהור הפר דודי לי. בין שדוי ולין. - אשכל הכפר דודי לי. בכרפי ציון נדי. - הפך פה רעיתי. הפך פה ציענך יוני. - הפך פה דודי איך נעים. איך-ארשנו רעננה. - קלות פמינו אכזים. רחטטו נחויטנו פרותים.

אבגדהוזחטיכךלמם
נוסעפפץקרטת

אבגדהוזחטיכ
לפנסעפץקרטת

2.0 "ימים ולילות" (בן נתן)

2.3 רקע היסטורי

איור ד. 003 : דגימת גוש טקסט המסודר עם "שבתאי" של בן נתן, שבהשראתו עיצב את "ימים ולילות". פרט מתוך: נתן, בן, "שבתאי", חוברת שעיצב על תהליך העבודה על הגופן. בצלאל, ירושלים, 2012

חדשות בעולם

לפרות המשבר הכלכלי, האיטלקים לא מוותרים על הגלידה

אובדן המשרות, עליית המחירים וצעדי הצנע משפיעים על כל תחומי החיים באיטליה, חוץ מצריכת הגלידה, שנותרת גם השנה ללא שינוי

המשבר הכלכלי שתוקף את איטליה נותן את אותותיו בכל תושבי ארץ הפגז נאלצים להתמודד עם אובדן משרות, עליית מחירים וצעדי צנע. הם מקצצים בחופשותיהם ונפנעים מהפסקות צהריים ארוכות - אבל על דבר אחד בלבד הם לא פוכנים לוותר, זוהי הגלידה.

"ההוצאה השנתית על גלידה לא השתנתה כלל בשנת 2011", מספר פרקו פורצ'ינו, דובר תערוכת הגלידה השנתית בעיר רימיני, SIGEP, שנערכת השבוע. לדבריו, האיטלקים הוציאו השנה לא פחות מ-2.5 מיליארד אירו בשנה על המעדן הקפוא, "כלומר, כ-100 אירו לפשחה".

ואכן, עם פתיחת התערוכה, לא נראית פצוקה כלל באשר לגלידת הגלידה, לא פחות מ-2.5 מיליארד אירו בשנה על המעדן הקפוא.

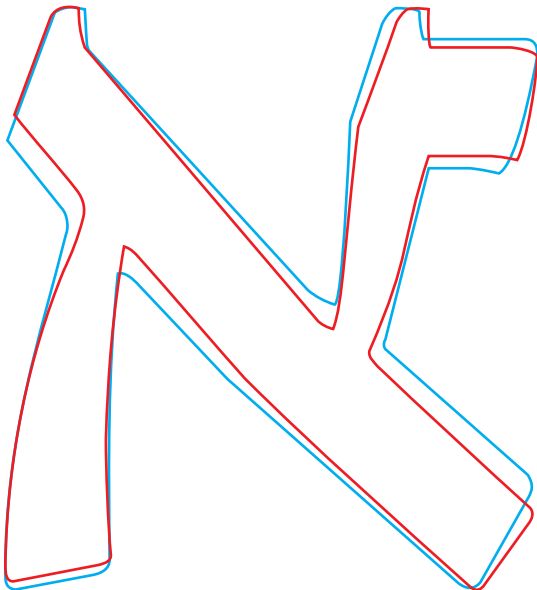
חדשות צדע וסביבה

לאחר 20 שנה: הזרזרים שבו לשמי ישראל

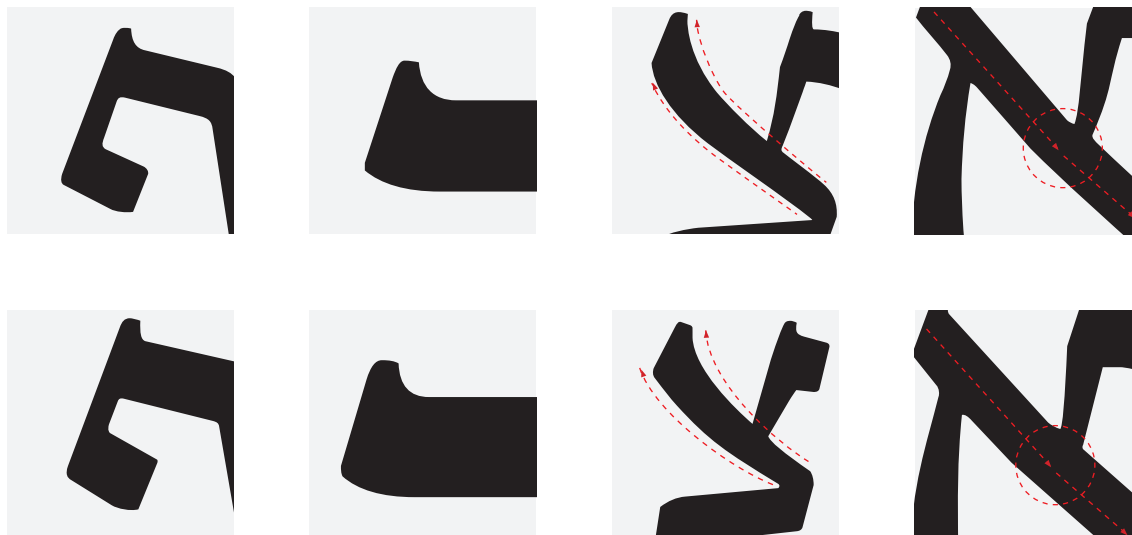
הציפורים נצפו בחודש האחרון בכמה מוקדים ברחבי הארץ, 20 שנה אחרי שנעלמו בפתאומיות מנוף ישראל. לפנות ערב מקיימות הלהקות "תרגילי תעופה מדהימים"

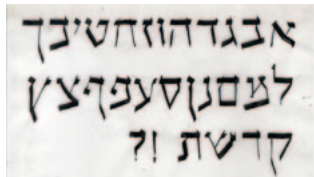
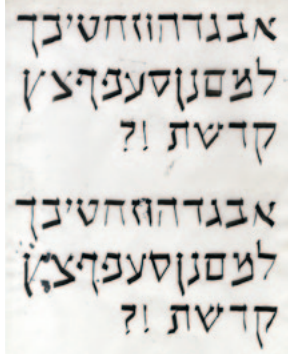
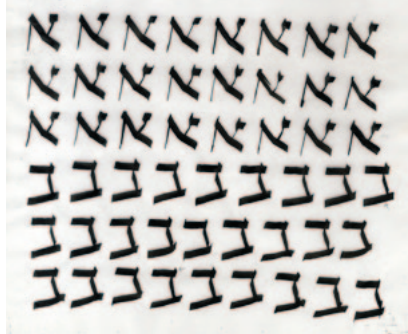
לאחר כ-20 שנות היעדרות, שבו לישראל הזרזרים המצויים - ציפורים עפשפחת הזרזריים שבסדרת ציפורי השיר. להקות זרזרים גדולות נצפו בחודש האחרון בכמה מוקדים ברחבי הארץ, ובהם קיבוץ עין גב שבמזרח הכנרת וכן באזור ירושלים ובאזור באר שבע, והן צפויות לשהות בישראל עד תחילת האביב. בשני העשורים האחרונים נראו הזרזרים באזור רק בבודדים ולא בפבנה הלהקות האופייני להם.

איור ד. 004 : הבדלי המשקל בין "שבתאי" ל"ימים".
"שבתאי" עבה יותר.

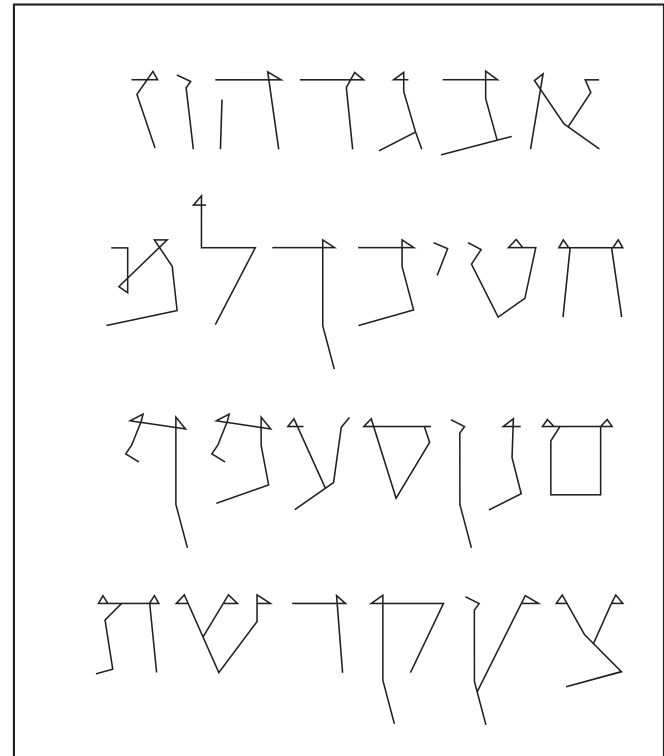
איור ד. 005 : דמיון באותיות בין "ימים" (למעלה) לבין "שבתאי" (למטה)

איור 7.007 : נסיונות קליגרפיים על בסיס השלד הקיים. כחלק מתהליך העבודה על גופן "שבתאי".

פרט מתוך: נתן, בן, "שבתאי", חוברת שעיזב על תהליך העבודה על הגופן. בצלאל, ירושלים, 2012

2.0 "ימים ולילות" (בן נתן)

2.3 רקע היסטורי

איור 008. ד : סריקה ותיקונים במחשב
כחלק מתהליך העבודה על גופן "שבתאי".
פרט מתוך: נתן, בן, "שבתאי", חוברת שעיצב על
תהליך העבודה על הגופן. בצלאל, ירושלים, 2012

תהליך העבודה - סריקה ותיקון

אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרשת

אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרשת

אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרשת

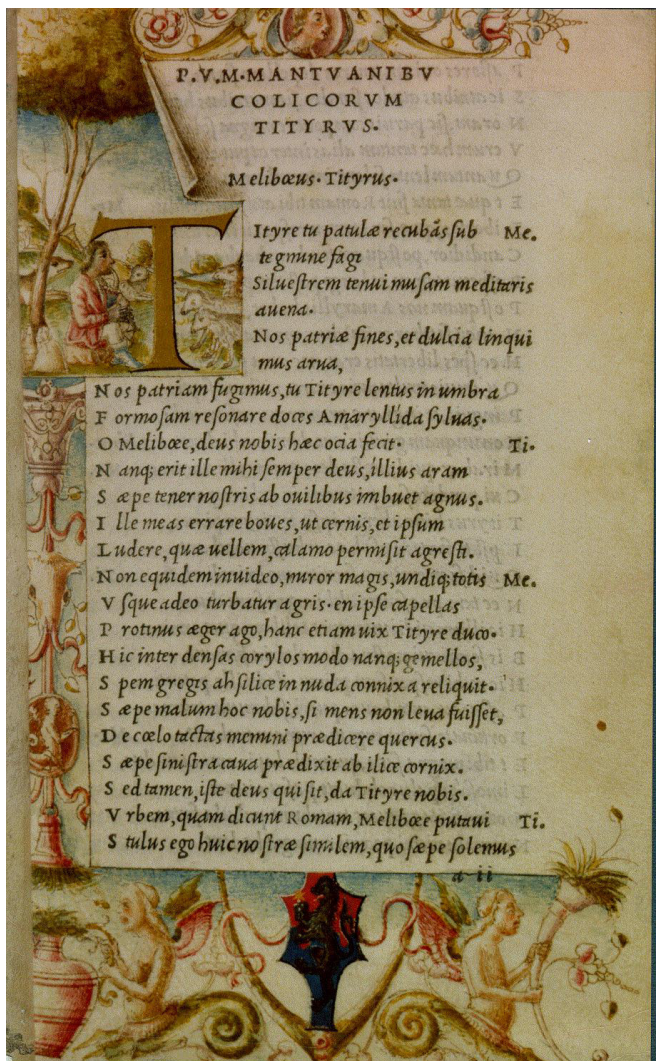
אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרשת

אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרשת

אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרשת

אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרשת

אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרשת

איור ד. 009 : למטה: דוגמא לוואריאציית "איטאליק" של אלדוס מאנוציוס משנת 1501.
משמאל: כתבי וירגיליוס שהודפסו בדפוס של אלדוס מאנוציוס בשנת 1501,
שסודרו עם אות ה"איטאליק".

frustra studiis alios præcurrere certat
abet ut iusto te prosequar æquus hon
od nos et nostra tuo dignaris Amor
is hunc contra affectus debere fatetur
us, atq; pari gratæ par gratia menti

רגיל

abcdefghijklmnopqrstuvxyz!?"{}().,1234567890
ABCDEFGHIJKLMNopQRSTUVWXYZ

שמן

abcdefghijklmnopqrstuvxyz!?"{}()., 1234567890
ABCDEFGHIJKLMNopQRSTUVWXYZ

שחור

**abcdefghijklmnopqrstuvxyz
1234567890 ..(){}"?!
ABCDEFGHIJKLMNopQRSTUVWXYZ**

מוצר

abcdefghijklmnopqrstuvxyz !?"{}()., 1234567890
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

מוצר שמן

abcdefghijklmnopqrstuvxyz !?"{}()., 1234567890
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

איטאליק

*abcdefghijklmnopqrstuvxyz !?"{}()., 1234567890
ABCDEFGHIJKLMNopQRSTUVWXYZ*

איטאליק שמן

*abcdefghijklmnopqrstuvxyz !?"{}()., 1234567890
ABCDEFGHIJKLMNopQRSTUVWXYZ*

איטאליק שחור

***abcdefghijklmnopqrstuvxyz
1234567890 ..(){}"?!
ABCDEFGHIJKLMNopQRSTUVWXYZ***

איטאליק מוצר

*abcdefghijklmnopqrstuvxyz !?"{}()., 1234567890
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z*

איטאליק מוצר שמן

*abcdefghijklmnopqrstuvxyz !?"{}()., 1234567890
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z*

משקל "פוסטר מכווץ"

abcdefghijklmnopqrstuvxyz !?"{}()., 1234567890
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

איור 011. ד : הגופן הלטיני גאראמונד שעוצב במאה ה-, במשקלים שונים. למעלה: רגיל. באמצע: "איטאליק". למטה: "אובליק"

abcdefghijklmnopqrstuvwxyz !?"{}()., 1234567890
The five boxing wizards jump quickly

abcdefghijklmnopqrstuvwxyz !?"{}()., 1234567890
The five boxing wizards jump quickly

The five boxing wizards jump quickly.

* מקור הדגימה התחבונה: Oblique type sample (אין תאריך). מתוך וויקיפדיה.
אוחזר בתאריך 02.02.13. אוחזר מתוך: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Oblique_type_example.svg

2.0 "ימים ולילות" (בן נתן)

2.3 רקע היסטורי

איור ד. 012 : דוגמא לשימוש באיטאליק כציטוט, הרווח בספרות הלועזית.

the Houghton Library at Harvard University to honor Eleanor Garvey at the time of her retirement as Curator of Printing & Graphic Arts. The face was completed in 1991, and was used exclusively by Eleanor Garvey and the Houghton Library until Font Bureau adapted it for commercial distribution in 1993. The typeface Dizzy grew out of an artist's book commission about the jazz trumpeter Dizzy Gillespie, a long-time friend from Evans's home state. She was attracted to Gillespie's gnarled, peculiar handwriting, and worked directly from samples of his handwriting to fill out the character set. Rats is also based on a particular individual's handwriting, that of colleague Scott Nash, who is an artist and children's book illustrator. The Hatmaker family is comprised of two all-capital fonts, one inspired by Ben Shahn's hand-constructed alpha-

Jean Evans with Eleanor Garvey.

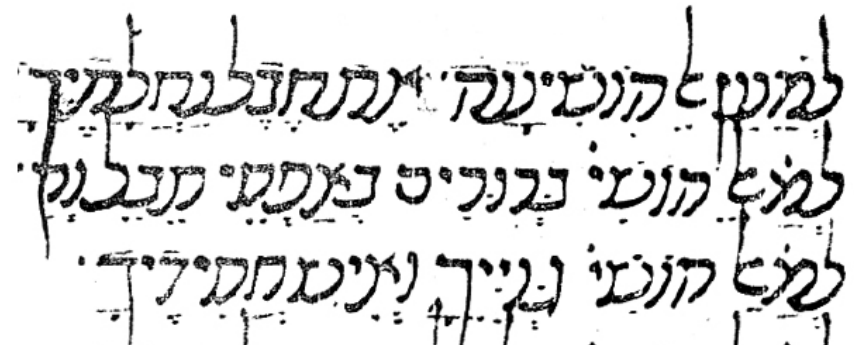
As a designer and artist, I always wanted to pin down those dancing and invented letters I made by hand. Many had such fortuitous quirks that were difficult to recreate. Thus, the idea to design Elli came about in 1985, while I was working at Bitstream. The bouncing baseline, the dance-like quality of the letters, the little flicks and puddles of ink that all calligraphers are familiar with when they write, were particularly important elements for me to incorporate in Elli, my first attempt at the craft of type design. J.E.

*מקור התמונה: Prestianni, John (2001). **Calligraphy type design in the digital age**. San Francisco: The Ginko Press

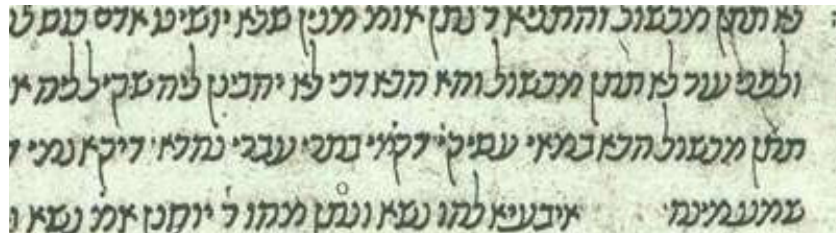
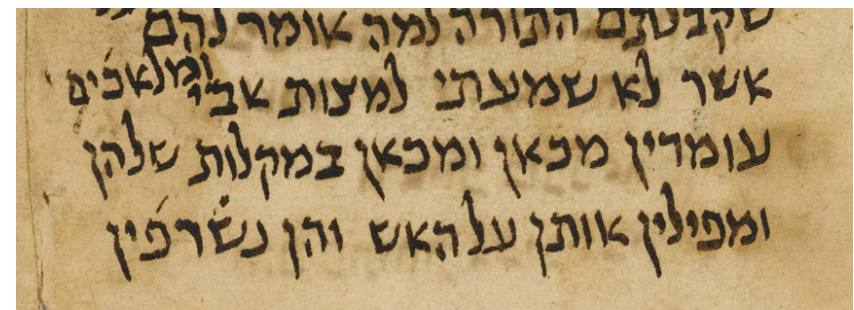
איור ד. 013 : כמה מתמונות הכתבים הרהוטים עתיקים מתוך המחקר של בן נתן:
פרט מתוך מסמך מחקר אישי על האיטאליק. בצלאל, ירושלים, 2012

כתב ספרדי חצי רהוט מכתב יד מפאס, 1332

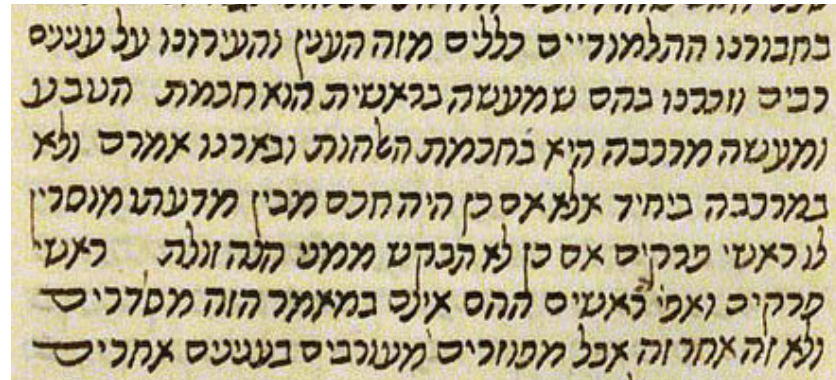
תלמוד בבלי, 1290

אגרת ר' יהושע בן לוי, המאה ה-3.

כתב ספרדי מרובע ורהוט למחצה, ברצלונה, 1347

2.0 "ימים ולילות" (בן נתן)

2.3 רקע היסטורי

איור ד. 014 דגימות אותיות של "הדסה" בעיצובו של הנרי פרידלנד.
פרט מתוך: פרידלנדר, הנרי (1989) איך יצרתי את האות 'הדסה'
בתוך: שפיצר, משה (1989), אות היא לעולם. ירושלים: משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבות תורנית. עמ' 83.

א בג ד ה ו ז ח ט י כ ל מ נ ס ע פ פ צ ק ר

מערכת שלמה הדסה
16 נקודות

ש ת 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 [] () ! ? % & / ' " - * : ; , . ,

א בג ד ה ו ז ח ט י כ ל מ נ ס ע פ פ צ ק ר

ש ת 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 [] () ! ? % & / ' " - * : ; , . ,

איור ד. 015 : אותיות מודפסות בגופן "הדסה" בעיצובו של הנרי פרידלנד (למטה: הגדלה של 40 אחוז), פרט מתוך: פרידלנדר, הנרי (1959). על אותיות וספרות. ירושלים: דפוס לימודי ירושלים, מרכז ברנדייס.

22 עד כאן נמשכה הירידה. צעד חשוב לתיקון הדבר היתה יצירת האות פרנק־ריהל (1924 לערך). סולקה ההפרזה שבהבלטת קוים דקים מול עבים והוחזרו ההבדלים בערך אל מה שהיה נהוג בעיצובים הספרדיים הטובים. הונהגה הצורה האשכנזית של האות ס כדי להבדילה מן ה־ם (לא כן עשו לגבי ט ו־ש). האות פרנק־ריהל היא ללא ספק שימושית לצרכי יום־יום, אך חסרונה הגדול הוא, כי הצורות כולן חלושות בפרטיהן, דבר שאין לשאתו בעיקר בסוגים הגדולים של האות.

22 עד כאן נמשכה הירידה. צעד חשוב לתיקון הדבר היתה יצירת האות פרנק־ריהל (1924 לערך). סולקה ההפרזה שבהבלטת קוים דקים מול עבים והוחזרו ההבדלים בערך אל מה שהיה נהוג בעיצובים הספרדיים הטובים. הונהגה הצורה האשכנזית של האות ס כדי להבדילה מן ה־ם (לא כן עשו לגבי ט ו־ש). האות פרנק־ריהל היא ללא ספק שימושית לצרכי יום־יום, אך חסרונה הגדול הוא, כי הצורות כולן חלושות בפרטיהן, דבר שאין לשאתו בעיקר בסוגים הגדולים של האות.

2.0 "ימים ולילות" (בן נתן)

2.3 רקע היסטורי

איור 2.016: נסיון לעיצוב משקלי 'איטאליק' בנוסף למשקלים הרגילים. מתוך תהליך העיצוב של הגופן "הדסה" בעיצובו של הנרי פרידלנדר. פרט מתוך: פרידלנדר, הנרי (1959). על אותיות וספרות. ירושלים: דפוס לימודי ירושלים, מרכז ברנדייס. עמ' 83

שרותי הדסה לנוער ירושלים שלום לישראל בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ והארץ היתה תהו ובהו וימר אלהים יהי אור ויהי אור מהיום השני עד היום הרבעי שבו האניות מהים לנמלו של חל אביב וירדו 54 מהעולים ליבשה של מדינת ישראל הנה שמות של ערים ומושבות ועוד כארץ ירושלים חל אביב 5 רמת שאול באר שבע בית נבאלה בני ברית יסוד המעלה לוד הדר המיץ נוה יער ניר

דוגמאות ראשוניות 1950

ואלה שמות המושבות שבשמאול לתל השמש בת אץ אוהל שאול ומתולה האם לוץ משואות הלאה שמואל למה באת אתמול אל אמו של משה תהו ובהו אוהל שמואל הכל בשמת אבא ואמא בלבב שלם

שמש יבשה מאות באמת למשל האיל בית בהמית המשתה שאול מהתלה מי ומה אל הבימה היתי מלואי שלוש ושש בלי אבות יתוש אמא הכל התממשות מהומה ביתי אילה התיש שישו ימשול המושל

בימי שמואל מירושלים ורמת יהודה עד באר שבע והמדבר בארץ הדרומית ואלה שמות המושבות תל שמש ובת אוץ הרי יהודה מדבר כמות שאול איש היה בארץ עוץ איוב שמו והיה היש ההוא תם וישר

איור ד. 017 דגימות אותיות של "דוד" בעיצובו של איתמר דוד - המשקלים 'קל' ו'כבד'. מכיוון שדגימה זו היא משנות ה-80, ייתכן כי היא שונה מעט מן האותיות המקוריות שעוצבו בשנות החמישים.

פרט מתוך: מולכו, אילן (1980). טיפוגרפיה עברית - קטלוג אותיות שימושי. ירושלים: בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב.

אבגדהוזהחטי
כךלמסנן
סעפףצץקר
שת(:;"!?'-)
1234567890

אבגדהוזהחטי
כךלמסנן
סעפףצץקר
שת(:;"!?'-)
1234567890

2.0 "ימים ולילות" (בן נתן)

2.3 רקע היסטורי

איור ד. 019 דגימה נוספת מתוך מאמרו של משה שפיצר.

פרט מתוך: שפיצר, משה. (1989). **על האותיות שלנו**.
בתוך: שפיצר, משה (1989), **אות היא לעולם**. ירושלים: משרד
החינוך והתרבות, האגף לתרבות תורנית. עמ' 43.

איור ד. 018 דגימות אותיות של "דוד" בעיצובו של איתמר דוד - המשקלים 'קל'
ו'כבד'. מכיוון שדגימה זו היא משנות ה-80, ייתכן כי היא שונה מעט מן
האותיות המקוריות שעוצבו בשנות החמישים.

פרט מתוך: מולכו, אילן (1980). **טיפוגרפיה עברית - קטלוג
אותיות שימושי**. ירושלים: בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב.

ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג
ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יג
ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג

אבגדהוזחטי
כךלמסנוס
עפפצץקרשת
(:;"!?.!.)
1234567890

קליגרפיה חופשית:

אבגדהוזהטיכלמנסעפצקרשת

סקיצה המבוססת על כתבים חצירוהוטים מהמאה ה-15:

אבגדהוזהטיכלמנסעפצקרשת

סקיצה ממוחשבת, עבודה על בסיס האות הקיימת:

אבגדהוזהטיכלמנסעפצקרשת

עבודה על השלד של האות המקורית עם הטייה של 12 מעלות:

אבגדהוזהטיכלמנסעפצקרשת

סקיצה מתהליך עיצוב הפונט:

אבגדהוזהטיכלמנסעפצקרשת

גרסא סופית:

אבגדהוזהטיכלמנסעפצקרשת

ררץןם 0123456789!?

(. _ = + - " ' : ; / שח)

איור ד. 019 : נסיונות בתהליך העבודה ליצירת איטאליק:

פרט מתוך: נתן, בן (2012) ימים ולילות – חוברת פונט. ירושלים: הוצאה עצמית כחלק מפרויקט גמר באקדמיה בצלאל, ירושלים. עמ' 6,7.

סקיצות ידניות על גבי האות המקורית:

אבדהרש

3.0

התפתחות הגופנים העבריים

א א

3.0 התפתחות הגופנים העבריים מ"לה־בָּה" ועד "ימים"

ציר הזמן מן המאה ה־16 עד למאה ה־21

הכולל רק את הגופנים הרלוונטיים לעבודה זו.

מקורות התמונות (ראו ביבליוגרפיה):

- "עברי שמן מאוד" - ירדני.
- "אותיות ואן דייק" - פרידלנדר (אות היא לעולם)
- "אותיות רעדלהיים" - ירדני.
- "אותיות דידוא" - פרידלנדר (אות היא לעולם)
- "מרובע" - קורן (אות היא לעולם)
- "אילנא" - תלמוד וורשה (סריקה של סקוט סלדוויץ')

- אותיות בודוני - Manuale Tipographico, 1818 | פרט מתוך Jong, cees w. de (2010) type, a visual history of typefaces and graphic style 1901-1938 vol 2. koln:Taschen
- "דרוגלין" - מולכו
- "פרנק ריהל" - קטלוג ברשהולד
- "קורן" - מולכו
- "הדסה" - פרידלנדר
- "רץ" - עודד עזר
- "ימים" - בן נתן

3.0 התפתחות הגופנים העבריים

3.1.1 המאות ה-20-21

איור ה. 002 דגימת הגופן "רץ" של עודד עזר

© Rutz (AKA Vesper Hebrew) Designed by Oded Ezer

Rutz Heavy, 48/48 pt

אבגדהוזחטיכל
 מנסעפצקרשת
 רסוףץ
 0123456789
 " -- * ? ! : ; , . % }])
 (/ | < > ~ \$ ט # + =
 ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀

Rutz Medium, 48/48 pt

אבגדהוזחטיכל
 מנסעפצקרשת
 רסוףץ
 0123456789
 " -- * ? ! : ; , . % }])
 (/ | < > ~ \$ ט # + =
 ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀

Rutz Light, 48/48 pt

אבגדהוזחטיכל
 מנסעפצקרשת
 רסוףץ
 0123456789
 " -- * ? ! : ; , . % }])
 (/ | < > ~ \$ ט # + =
 ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀

Rutz Bold, 500 pt

אבגדהוזחטיכל
 מנסעפצקרשת
 רסוףץ
 0123456789
 " -- * ? ! : ; , . % }])
 (/ | < > ~ \$ ט # + =
 ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀

Rutz Bold, 48/48 pt

אבגדהוזחטיכל
 מנסעפצקרשת
 רסוףץ
 0123456789
 " -- * ? ! : ; , . % }])
 (/ | < > ~ \$ ט # + =
 ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀

Rutz Regular, 48/48 pt

אבגדהוזחטיכל
 מנסעפצקרשת
 רסוףץ
 0123456789
 " -- * ? ! : ; , . % }])
 (/ | < > ~ \$ ט # + =
 ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀ ׀

Rutz Light, 48/48 pt

שפן אכל קצת, כך באנציקלופדיה. החזיר שמצא כספת
ואז בלע דג קטן. צפע חזק נשך גזר מת באוסטרליה.

Rutz Regular, 48/48 pt

שפן אכל קצת, כך באנציקלופדיה. החזיר שמצא כספת
ואז גם בלע דג קטן. צפע חזק נשך גזר מת באוסטרליה.

Rutz Medium, 48/48 pt

שפן אכל קצת, כך באנציקלופדיה. החזיר שמצא כספת
ואז גם בלע דג קטן. צפע חזק נשך גזר מת באוסטרליה.

Rutz Bold, 48/48 pt

שפן אכל קצת, כך באנציקלופדיה. החזיר שמצא כספת
ואז גם בלע דג קטן. צפע חזק נשך גזר מת באוסטרליה.

Rutz Heavy, 48/48 pt

שפן אכל קצת, כך באנציקלופדיה. החזיר שמצא כספת
ואז גם בלע דג קטן. צפע חזק נשך גזר מת באוסטרליה.

3.0 התפתחות הגופנים העבריים

3.1.1 המאות ה־20-21

איור ה. 004 דגימות אותיות של "הדסה" בעיצובו של הנרי פרידלנד.
פרט מתוך: פרידלנד, הנרי (1989) איך יצרתי את האות 'הדסה'
בתוך: שפיצר, משה (1989), אות היא לעולם. ירושלים: משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבות תורנית. עמ' 83.

אבגדהוזהוהזחטיכךלמסנןסעפףצק

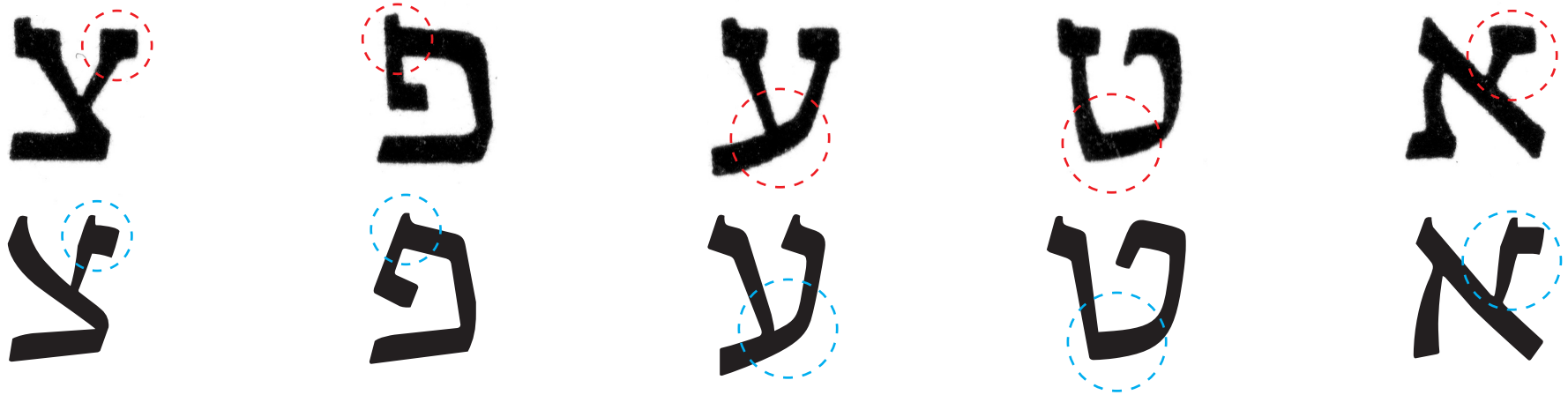
ש.ת.0987654321[]()!?!&/'"*:-;.,

מערכת שלמה הדסה
16 נקודות

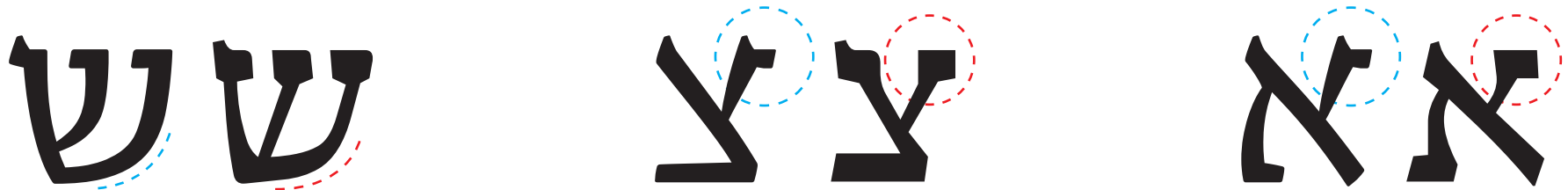
אבגדהוזהוהזחטיכךלמסנןסעפףצק

ש.ת.0987654321[]()!?!&/'"*:-;.,

איור ה. 004 מאפיינים שלדיים משותפים, כמו מבנה האותיות אל"ף וצד"י, פ"ה, עי"ן, טי"ת בגופנים "הדסה" ו"מים"

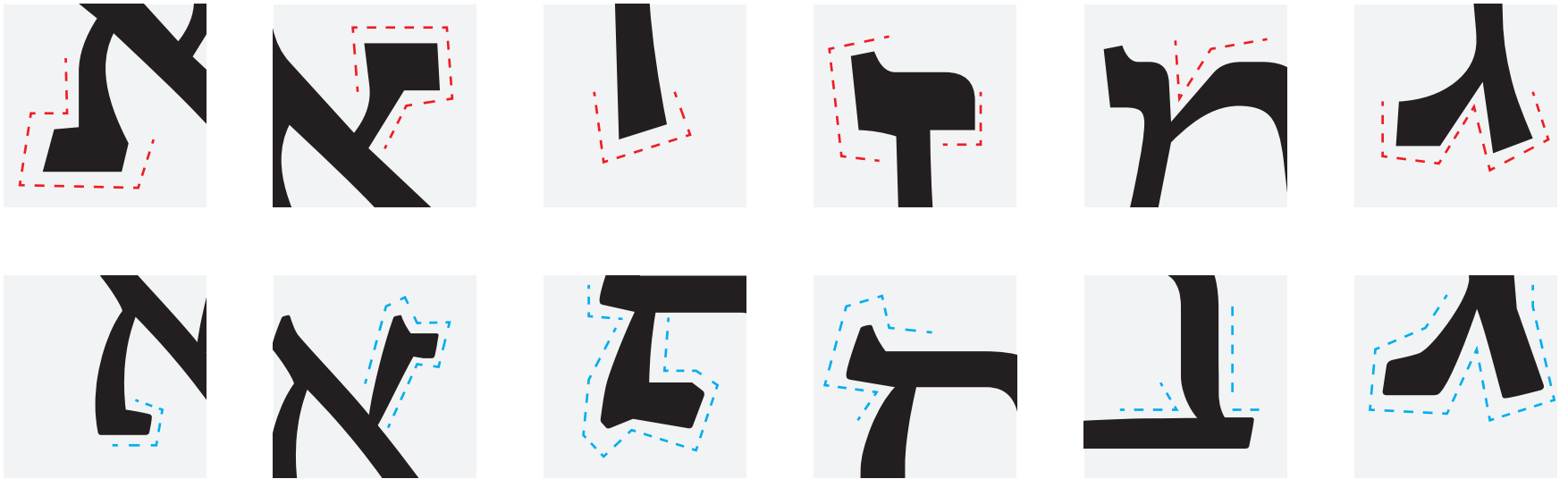
איור ה. 005 מאפיינים שלדיים משותפים, כמו מבנה האותיות אל"ף וצד"י ושי"ן בגופנים "הדסה" ו"רץ". למען הנוחות אשתמש כאן בגרסת "הדסה" של אוטולוג'יק.

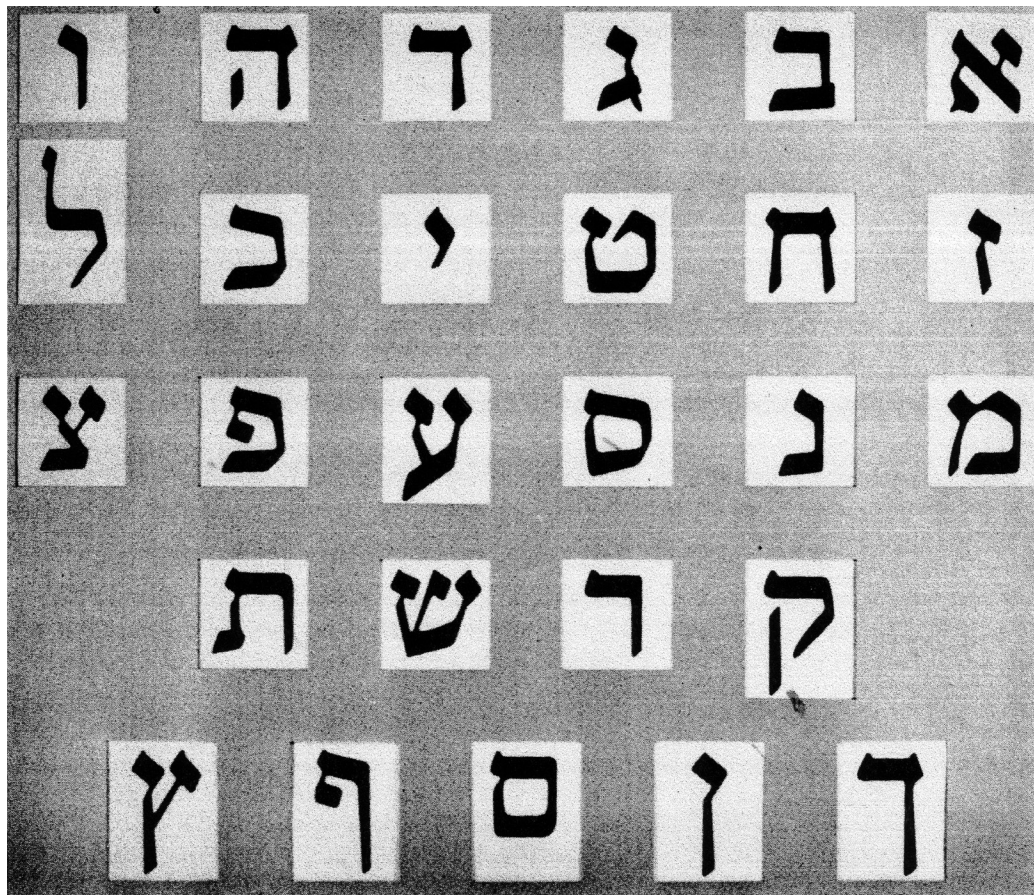
3.0 התפתחות הגופנים העבריים

3.1.1 המאות ה־20-21

איור ה. 006 צורניות "קצוצה" או "מסותת" בגופנים "הדסה" ו"רץ" (באותיות שונות). למען הנוחות אשתמש כאן בגרסת "הדסה" של אוטולוג'יק.

דגימות אותיות של "קורן" בעיצובו של אליהו קורן.
 מימין: "קורן" המיועד לסידור. משמאל: "קורן" המיועד לתנ"ך
 קורן, אליהו (1989). **האות ביסוד בעיצוב ספרי קודש**.
 בתוך: שפיצר, משה (1989), **אות היא לעולם**.
 ירושלים: משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבות
 תורנית. עמודים 67 - 84.

3.0 התפתחות הגופנים העבריים

3.1.1 המאות ה-20-21

איור ה. 008

דף מוגדל מתוך 'תנ"ך קורן'.

קורן, אליהו (1989). האות כיסוד בעיצוב ספרי קודש.

בתוך: שפיצר, משה (1989), אות היא לעולם.

ירושלים: משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבות

תורנית. עמודים 67 - 84.

א אֵלֶּיךָ בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ א
 הִיְתָה תְהוֹ וְכָהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת
 ג עַל־פְּנֵי הַמַּיִם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי־אֹר וַיְהי־אֹר: וַיֵּרָא אֱלֹהִים
 ה אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: וַיִּקְרָא
 אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קִרְא לַיְלָה וַיְהי־עֶרֶב וַיְהי־בֹקֶר יוֹם
 אֶחָד:

ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי רָקיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם
 ז לַמַּיִם: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הַרְקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר
 ח מִתַּחַת לַרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לַרְקִיעַ וַיְהי־כֵן: וַיִּקְרָא
 אֱלֹהִים לַרְקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהי־עֶרֶב וַיְהי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי:
 ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מְקוֹם אֶחָד
 י וְתֵרָאֵה הַיַּבְשָׁה וַיְהי־כֵן: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבְשָׁה אָרֶץ וְלַמְקוֹה
 יא הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשָׂא
 הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מְזֻרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי לַמִּינֵהוּ אֲשֶׁר
 יב זֶרַע־כֹּב עַל־הָאָרֶץ וַיְהי־כֵן: וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מְזֻרִיעַ
 זֶרַע לַמִּינֵהוּ וְעֵץ עֵשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר זֶרַע־כֹּב לַמִּינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים
 יג כִּי־טוֹב: וַיְהי־עֶרֶב וַיְהי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי:
 יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי מְאֹדֶת בְּרָקיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם
 טו וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וּשְׁנָיִם: וְהָיוּ
 טז לְמְאֹדוֹת בְּרָקיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהי־כֵן: וַיַּעַשׂ

בָּרָא אֱלֹהִים
 הִיְתָה תְהוֹ וְכָהוּ וְחֹשֶׁךְ

איור ה. 009

דגימות הגופן "פרנק ריהל"
קטלוג ברטהולד (1924). ברלין: בית היציקה ברטהולד.
עמודים 49-50.

פראנק-ריהל

פראנק-ריהל 12 פונקט 33714

אין הבדל באושר חיי האדם בעולם, בין העשירים או בין העניים. העני סובל, אך גם העשיר סובל לא פחות ממנו; וההבדל הוא במין וצורת הסבל. והמאושר הוא איננו מצטער בקושי חייו. הנאהבים והנעימים בחייהם

פראנק-ריהל 14 פונקט 33715

שם בארץ הצבי במושבות | בראשית ברא אלהים
אחינו חיים חדשים יפרחו | את השמים ואת הארץ

פראנק-ריהל 16 פונקט 33716

והארץ היתה תהו | התורה היא חיים
ובהו וחשך על פני | למחזיקיה. אשה

פראנק-ריהל 20 פונקט 33717

פראנק-ריהל 26 פונקט 33719

ויפח באפיו נשמת חיים ויהי

פראנק-ריהל 36 פונקט 33720

מצב היהודים בבווריה

פראנק-ריהל 40 פונקט 33721

בספר חיים ברכה

פראנק-ריהל 72 פונקט 33723

האור כי טוב

H. BERTHOLD AG - בערטהולד א.

פראנק-ריהל

האלף-הימים פן 24-6 יציעא

פראנק-ריהל 4 יציעא 33725

בראשית

פראנק-ריהל 10 יציעא 33727

המים

פראנק-ריהל 16 יציעא 33729

אחד

H. BERTHOLD AG - בערטהולד א.

3.0 התפתחות הגופנים העבריים

3.1.1 המאות ה-20-21

איור ה. 010

דף מתוך מאמרו של רפאל פרנק המפרט את ההשפעות על עיצוב הגופן "פרנק ריהל". פרנק, רפאל (1926). **על אותיות דפוס וגופנים**. ברלין: בית יציקת האותיות ה. ברטהולד, מחלקת ההדפסה הפרטית. בתוך: האתר של פרופ' סיון טולדו מאונ' תל אביב – "טיפוגרפיה עברית", תורגם ע"י פרופ' משה ירדן. אוחזר מתוך: <http://www.tau.ac.il/~stoledo/fonts/articles.html>

הודו, ודברי נפלאותיה אשיתחור: ועוזו
גוראותיה יאמרה, וגדלתה אספרנה: זכר
רבי-טובה יביעה, ועדקתה ירגנו: חנון ורחום
יהיה, ארף אפים וגדל-חסד: טוב-יהודה
לכל, ורחמיו על-כל-מעשיו: יודוד יהיה כל
מעשיו, וחסידיו יברכוה: כבוד מלכותך

Abbildung 11. Verbandtype b: M. Lehrberger, Rödelsheim

להאיר עליה ארץ ויהיבן: ונעש אלהים את-שני
הפארת הגדלים את-המאור הגדל לממשלת היום
ואת-המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הפוכים:
וימן אתם אלהים בקיש השמים להאיר על-
הארץ: ולמשל ביום ובלילה ולהקביל בין האור
ובין החושך ורא אלהים כייטוב: ויהי-ערב ויהי-

Abbildung 13. Type Drugulin (gedruckt Leipzig 1906)

דינו: אלו קרבתו לפני נר סיני ולא נתן לנו את התורה
דינו: אלו נתן לנו את התורה ולא הקניטנו לארץ
ישראל דינו: אלו הקניטנו לארץ ישראל ולא קנה
לנו את בית הפחודה דינו:
על אתר פמה וכמה טובה כפולה ומקפלת למקום
עלינו שחוצי-אנו ממערים ועשה בהם שממים ועשה
באלהים ורבי את פטוריהם ונתן לנו את ממונם

Abbildung 12. Type Wilna (gedruckt Wilna 1879)

לכן חכרי-לי נאם-י ליום קומי לעד: כי
משפטי לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך
עליהם זעמי כל חרון אפי. כי באש קנאתי
תאכל כל-הארץ: כי-אז אהפך אל-עמים
שפה ברורה לקרא כלם בשם יי לעבדו

Abbildung 14. (Frank-Rühl-Hebräisch)

רפאל פרנק *Basel?*

עניא די אנלו אסתנא בארע
דמצינים כל דכפין יהי ויכול
כל די צדי יתי ויפסח. השתא
הבא לשנה הבאה בארעא דה
דיטרא השתא עבדי. לשנה
הבאה בני חורדי ומוזג כוס שני

Abbildung 7. Type Prag (gedruckt Prag 1527)

מצרים ונתן-אכל בערים אכל שרה-הערך אשר
סביבתיה נתן בתוכה: ויצבר יוסף בן כחול חנם
ברבה מאד ער קי-חבל לספר כיראין מספר:
וליוסף ילו שני בנים בטרם פבא שנת הרעב כ
אשר יהיה לו אסנת בת-קוח-פרע כהן און:
ויקרא יוסף את-שם הבכור פנשת כיר-נשני
אלהים את-פל-עמלי ואת כל-בית אביו ואת שם

Abbildung 8. Type Bafel (gedruckt Koethen 1622)

דבר אל-בני ישראל ואמרת אליהם
ועשו להם ציצת על-כנפי בגדיהם
לזרתם ונתנו על-ציצת הכנף פתיל
הבגלת: והיה להם לציצת וראיתם
אתו וזכרתם את-יבל מצות יהוה
נעשיתם אתם. אני יהוה אלהיכם:

Abbildung 9. Pfeil-Wiener Type (gedruckt Pilsen 1903)

רגליו, קדוש הוא: רחמיו יי אלהינו והשתחו
להר קדשו, כי קדוש יי אלהינו: והוא רחום
יכפר עון ולא ישחית, והרבה להשיב אפן ולא
יעיר כל-חמתו: אהה יי לא-תכלא רחמיך
ממני, חסדך ו-מתתך תמיד יצרוני: זכר
רחמיך יי וחסדיך, כי מעולם תמה: תנו עז
לאלהים. על-ישראל נאוחו ועזו בשמחים:

Abbildung 10. Verbandtype or S. Lehrberger, Rödelsheim (Gemischt mit der alten Heidenheimer)

3.0 התפתחות הגופנים העבריים

3.1.2 המאה ה-19

איור 1. 001 דגימה מתוך תלמוד וורשה. הדמיון לאותיות "וילנא" מעלה את ההשערה כי אותיות אלו דומות מאוד לגופנים אחרים שעוצבו לפני ואחרי עיצובן בשנת 1879 בבית הדפוס של האחים והאלמנה ראם בוילנא שבפולין. סריקות באדיבות סקוט "ישראל" סלדוויץ'. מלמטה: ליקוטי אמרים - תניא. הודפס וסודר בוויילנא ע"י בית הדפוס של האלמנה והאחים ראם. משמאל: תלמוד וורשה, המאה ה-19, פולין.

קורין את שמע בערבין 6 משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים : עד חצות רבן גמליאל אומר : עד שיעלה עמוד השחר מעשה ובאו בניו מבית המשתחא אמרו לו לא קרינו את שמע אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות ולא זו בלבד אמרו אלא *כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר *הקטר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר * וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר אם כן למה אמרו חכמים עד חצות כרי *להרחיק אדם מן העבירה : נב' *תנא היבא קאי דקתני מאימתי ותו מאי שנא דתני בערבית ברישא ליתני דשחרית היי ברישא תנא אקרא קאי *דכתיב °בשכבך ' ובקומך והכי קתני זמן קריאת שמע דשכיבה אימת משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן ואי בעית אימא יליף מבריותו של עולם דכתיב *וייהי ערב ויהי בקר יום אחד אי הכי סיפא

קובץ
שלשלת האור

ספר

לקוטי אמרים

חלק ראשון

הנקרא בשם

ספר של בינונים

הזקט מפי ספרים ומפי סופרים קדושי עליון נ"ע מיוסד על חסוק כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיוך ובלבבך לעשותו. לבאר היטב איך הוא קרוב מאוד בדרך ארוכה וקצרה בעזה"י.

ההנהגה בו אנגרת התשובה מאדמו"ר נ"ע בדרך ארוכה וקצרה כולל כל ענייני התשובה גם אנגרת הקודש אשר כתב בכתב ידו הקדושה ולשונו המהור.

כל אלה חוברו יחדיו תמים מלמעלה עיר וקדיש משמיא נחית

הוא ניהו כ"ק אדמו"ר הגדול הגאון האלקי אור עולם סופת הדור נזר ישראל ותפארתו קדוש ה' מכובד

מרנא ורבנא שניאור זלמן נבג"מ.

איור 1. 002 אותיות מוגדלות מתוך ספר שמות שסודר בליטא בתחילת המאה ה-19. הדמיון לאותיות "וילנא" מעלה את ההשערה כי אותיות אלו דומות מאוד לגופנים אחרים שעוצבו לפני ואחרי עיצובן בשנת 1879 בבית הדפוס של האחים והאלמנה ראם בוילנא שבפולין. סריקות באדיבות סקוט "ישראל" סלדוויץ'.

2

שמות א שמות

אונקלוס

א * וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
הַבָּאִים מִצְרַיִם אֵת יַעֲקֹב
אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ : ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן
לֵוִי וַיְהוּדָה : ג יִשְׁשַׁכָּר זְבוּלֹן
וּבְנֵימִן : ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָד וְאָשֵׁר :
ה וַיְהִי כָּל־נַפְשׁ יִצְאֵי יִרְדְּ-יַעֲקֹב

א וְאֵלֶּיךָ שְׁמַתָּת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל דְּעֵלֹף
לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גְּבֵר
וְאִישׁ בֵּיתֵיהּ עֵלֹף :
ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי
וַיְהוּדָה : ג יִשְׁשַׁכָּר
זְבוּלֹן וּבְנֵימִן : ד דָּן
וְנַפְתָּלִי גָד וְאָשֵׁר :
ה וַיְהִי כָּל־נַפְשָׁתָא נִפְקִי
יִרְכָא דִּי עַקֵּב שְׁבַעִין

למעלה ומימין (הגדלה מלאכותית): פרט מתוך: פרידלנדר, הנרי (1989) איך יצרתי את האות 'הדסה'
בתוך: שפיצר, משה (1989), אות היא לעולם. ירושלים: משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבות תורנית. עמוד 67
למטה משמאל: פרט מתוך: בראדי, חיים (1934). משה אבן עזרה - שירי החל. ברלין: שוקן.

ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ויאמר
אליו אברהם ויאמר הנני: ויאמר קח נא את בנך את יחידך
אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המריה והעלהו שם
אבגדהזוחטיכלמנסעפצקרשתאבגדהזוחטיכלמנסעפצקרשת

אבגדהזוח
חטיכלמנס
סעפצקרשת

והַלִּילוֹת כְּמוֹ הַרוּחַ וּמִי־זֶה / אֲשֶׁר־בֶּן מֵה־בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה
בְּיָדֵי כּוֹס בְּמִי עֵינַי רוּיָה / וְלַחְיֵי מִיְקוֹד לְבִי צְמָאָה
לְעֵבְרָה עֵבְרָה עַל־הַנְּפֹשׁוֹת / וְאֵךְ נְפִילָאת לְשִׁמְעַת וְרֵאָה
לְבָנָה עֲרֻבָה אֵךְ בְּעֲרֻבָה / וְחִפְרָה בְּעֵנַן־שַׁחַת וּבָאָה
וְנִשְׂאֵת חֵן בְּכָל־עֵין בְּפֶתַע / אֵלַי בְּדִי שְׂאֵל הֵיְתָה נְשׂוּאָה
וְאֵיךְ עֶפְרָיִם יְהִי אֲכִיל עֶפְרָיִם / וּמֹת אֵיךְ יְהִי טָרֵף לְבִיאָה

אותיות וינה, 1855

דְּבַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל-כַּנְּפֵי בְגָדֵיהֶם
לְדַרְתָּם וְנָתַנּוּ עַל-צִיצִית הַכֶּנֶף פֶּתִיל
תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית וּרְאִיתֶם
אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת-כָּל מִצְוֹת יְהוָה
וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם. אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

אותיות וילנא, 1879

דינו: אלו קרבנו לפני דר סיני ולא נתן לנו את התורה
דינו: אלו נתן לנו את התורה ולא הבניסנו לארץ
ישׂראל דינו: אלו הבניסנו לארץ ישׂראל ולא בנה
לנו את בית הבחירה דינו:
על אחת פכה וכמה טובה כפולה ומכפלת למקום
עלינו שהוציאנו ממצרים ועשה בהם שפטים ועשה
באלהיהם והרג את בכוריהם ונתן לנו את ממונם:

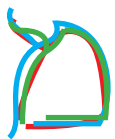
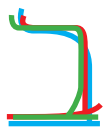
אותיות דרוגולין, לייפציג, 1906

להאיר על הארץ ויהי כן: ויעש אלהים את-שני
המארת הגדלים את-המאור הגדל לממשלת היום
ואת-המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים:
ניתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על-
הארץ: ולמשל ביום ובלילה ולהבדיל בין האור
ובין החשך וירא אלהים כי טוב: ויהי-ערב ויהי-

אותיות פראנק-ריהל, לייפציג, 1910

לכן חכו-לי גאם-יי ליום קומי לעד. כי
משפטי לאסוף גוים לקבצי ממלכות לשפך
עליהם ועמי כל חרון אפי. כי באש קנאתי
תאכל כל-הארץ: כי-אז אהפך אל-עמים
שפה ברורה לקרא כלם בשם יי לעבדו

איור 1. 006 ניתוח שלדי האותיות ב"ווריאצית דרוגולין", באות ספרדית מכתב יד מן המאה ה-13, ומגופן "פרנק ריהל" מתחילת המאה ה-20. מקור **דרוגולין** (עליון): מולכו, אילן (1980). **טיפוגרפיה עברית - קטלוג אותיות שימושי**. ירושלים: בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב. מקור **אות ספרדית** (אמצעי): ירדני, עדה. (1991) **ספר הכתב העברי**. ירושלים: כרטא, עמ' 213. מקור **"פרנק ריהל"** (תחתון): **קטלוג ברטהולד** (1924). ברלין: בית היציקה ברטהולד. עמודים 49-50.

א	ב	ג	ה	ז	ט	ל	מ	ע	פ	צ	ק	ש
א	ב	ג	ה	ז	ט	ל	מ	ע	פ	צ	ק	ש
א	ב	ג	ה	ז	ט	ל	מ	ע	פ	צ	ק	ש
א	ב	ג	ה	ז	ט	ל	מ	ע	פ	צ	ק	ש
א	ב	ג	ה	ז	ט	ל	מ	ע	פ	צ	ק	ש
א	ב	ג	ה	ז	ט	ל	מ	ע	פ	צ	ק	ש

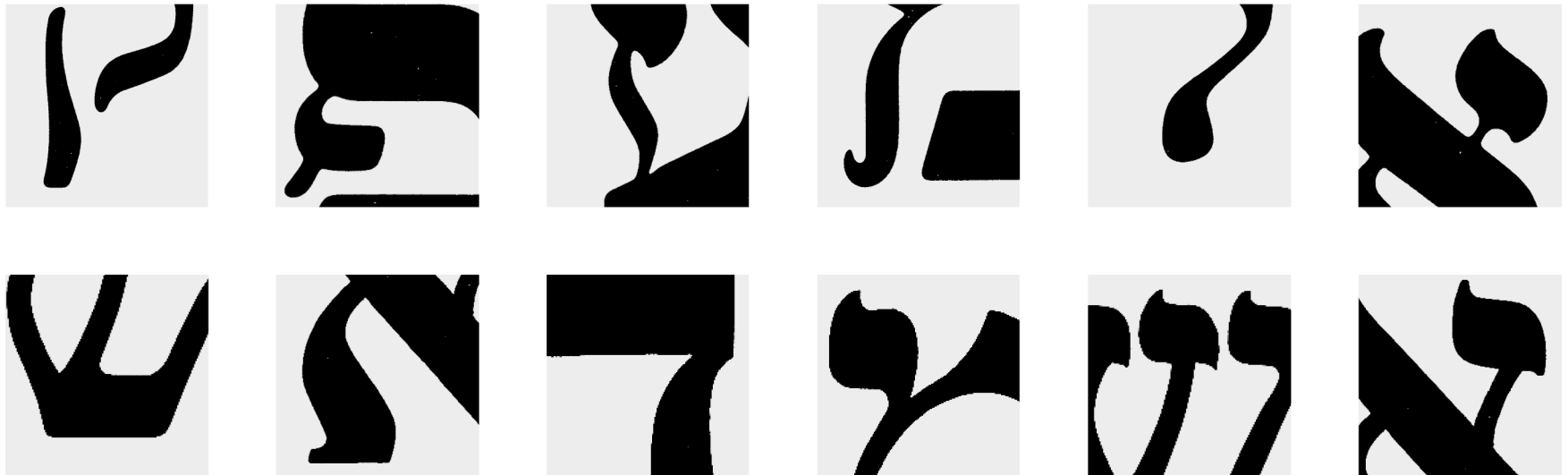
3.0 התפתחות הגופנים העבריים

3.1.2 המאה ה־19

איור 1. ו. 007 מאפיינים קישוטיים בגופן "פרנק־ריהל" (למטה) ובגופן "דרוגולין" (למעלה). הסיבה שמאפיינים צורניים מסוימים נחשבים "קישוטיים" היא שאין להם משמעות או חיבור פונקציונאלי לשלד האות, ולכן הם מהווים בחירה סייגונית "חיצונית" לשלד. אפילו ה"פסיעה" (הקו שנראה מצד שמאל למטה באות פ"ה. שיטת ירדני), אינה "מוצדקת" מבחינת שלד האות, כמו שהיא שייכת לאות ב"אות הספרדית" [ו.006]. פסיעה זו באות פ"ה נשארה כסרח עודף מן השלד הקדום של האות הספרדית, אך כעת היא משמשת כאלמנט סייגוני קישוטי.

הערה חשובה - הדגימה של וואריאצית דרוגולין לקוחה מן הקטלוג של מולכו, וכנראה שנלקחה מגרסת כותרת של אותיות הספר "דרוגולין". כנראה שאות הספר היתה פחות מקושטת

מקור דרוגולין: מולכו, אילן (1980). **טיפוגרפיה עברית - קטלוג אותיות שימושי**. ירושלים: בצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב. מקור "פרנק ריהל": **קטלוג ברטהולד** (1924). **ברלין**: בית היציקה ברטהולד. גודל מיוחד לכותרות.

איור 1. 008 אותיות קאפיטאליס קוודראטה.

קורן, אליהו (1989). האות ביסוד בעיצוב ספרי קודש.

בתוך: שפיצר, משה (1989), אות היא לעולם. ירושלים: משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבות

תורנית. עמודים 67 - 84.

PRIMAGERES[ERROMORTALISVERTERE]

לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש. הכל הולך אל

Capitalis Quadrata זה "מרובע". בבקשו דוגמה כדי לעצב בדמותה את אותיותיו, חיקה בעל ה"מרובע" (שנדפסו בו רוב ספרי התנ"ך במאה הקודמת) את Capitalis Quadrata מן המאה הרביעית לפני סה"נ.

"אותיות רעדלהיים", כעוד דוגמא לוואריאציות לאות
המרובעת של המאה ה-19 ולפני כן.
ירדני, עדה. (1991) ספר הכתב העברי. ירושלים: כרטא,
עמ' 103.

יַעֲמֹהֶם תְּרִשִׁיֶּשָׁה מִלְּפָנַי יִהְיֶה: וַיְהִי הַיּוֹם הַזֶּה
רוּחַ גְּדוֹלָה אֶל-הַיָּם וַיְהִי סֶעַר-גְּדוֹל בַּיָּם
וַיִּהְיֶה חֲשֹׁבָה לְהִשְׁבֵּר: וַיִּירָאוּ הַמַּלְאָכִים
וַיִּזְעֲקוּ אִישׁ אֶל-אֱלֹהֵיוֹ וַיֹּטְלוּ אֶת-הַכְּלִים אֲשֶׁר-
בְּאֵנְיָהוּ אֶל-הַיָּם לְהִקַּל מֵעֲלֵיהֶם וַיִּזְנְהוּ יַרְדְּ אֶל-
יַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיִּירָדוּם: וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב
הַחֵבֶל וַיֹּאמֶר לוֹ מַה-לָּךְ נִרְדָּם קוּם קַרְא אֶל-
אֱלֹהֶיךָ אוֹלֵי יִתְעַשֵּׂת הָאֱלֹהִים לָנוּ וְלֹא נֹאכֵד:
וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל-רֵעֵהוּ לָכוּ וְנִפְיֵלָה גּוֹרְלוֹרָתֵנוּ
וְנִדְעָה בְּשִׁלְמֵי הָרַעָה הַזֹּאת לָנוּ וַיִּפְּלוּ גּוֹרְלוֹת

3.0 התפתחות הגופנים העבריים

3.1.3 המאה ה-18

בן-שִׁתִּים עֲשֵׂרֶה שָׁנָה מְנַטָּה בְּמַלְכוֹ וְחַמְשִׁים וְחַמְשֵׁי שָׁנָה מְלָךְ בִּירוּשָׁלַם: וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה פְּתוּעֵבוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּשֶׁב וַיִּבֶן אֶת-הַבָּמוֹת אֲשֶׁר נָתַח יְהוֹקֵהוּ אָבִיו וַיִּקַּם מִזְבְּחוֹת לַבְּעֻלִים וַיַּעַשׂ אֲשֵׁרוֹת וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לְכָל-צַבָּא הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבֹד אֹתָם: וַבִּנְיָה מִזְבְּחוֹת בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה בִּירוּשָׁלַם יְהִיָּה-שְׁמִי לְעוֹלָם: וַיִּבֶן מִזְבְּחוֹת לְכָל-צַבָּא הַשָּׁמַיִם בְּשָׂמִי חֲצֵרוֹת בֵּית-יְהוָה: וְהוּא הֶעֱבִיר אֶת-בְּנָיו בְּאֵשׁ בְּנֵי בֶן-הַלֵּם וַעֲוֹנָם וְנַחֲשׁ וְכִשְׁף וְעֲשָׂה אֹב וַיְהִי הַרְפָּה לְעֵשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ: וַיִּשֶׂם אֶת-פֶּסֶל הַסֶּמֶל אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֶל-דָּוִד וְאֶל-שְׁלֹמֹה בְנוֹ בְּבֵית הַזֶּה וּבִירוּשָׁלַם:

איור ז. 001 אותיות עבריות בעיצוב דיזוא. ראו גודל מקורי משמאל. אמנם להנרי פרידלנדר ביקורת על גדלי הטקסט ולא על הגדלים הקטנים במיוחד, אך אפשר לראות את הבעייתיות שבשיטה זו, היוצרת פסים עבים אופקיים ופסים דקיקים אנכיים. פרידלנדר, הנרי (1989) איך יצרתי את האות 'הדסה' בתוך: שפיצר, משה (1989), אות היא לעולם. ירושלים: משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבות תורנית. עמודים 67 - 84.

עברית בסגנון דיזו
לייפציג 1834

בן-שִׁתִּים עֲשֵׂרֶה שָׁנָה מְנַטָּה בְּמַלְכוֹ וְחַמְשִׁים וְחַמְשֵׁי שָׁנָה מְלָךְ בִּירוּשָׁלַם: וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה פְּתוּעֵבוֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיֹּשֶׁב וַיִּבֶן אֶת-הַבָּמוֹת אֲשֶׁר נָתַח יְהוֹקֵהוּ אָבִיו וַיִּקַּם מִזְבְּחוֹת לַבְּעֻלִים וַיַּעַשׂ אֲשֵׁרוֹת וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לְכָל-צַבָּא הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבֹד אֹתָם: וַבִּנְיָה מִזְבְּחוֹת בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה בִּירוּשָׁלַם יְהִיָּה-שְׁמִי לְעוֹלָם: וַיִּבֶן מִזְבְּחוֹת לְכָל-צַבָּא הַשָּׁמַיִם בְּשָׂמִי חֲצֵרוֹת בֵּית-יְהוָה: וְהוּא הֶעֱבִיר אֶת-בְּנָיו בְּאֵשׁ בְּנֵי בֶן-הַלֵּם וַעֲוֹנָם וְנַחֲשׁ וְכִשְׁף וְעֲשָׂה אֹב וַיְהִי הַרְפָּה לְעֵשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ: וַיִּשֶׂם אֶת-פֶּסֶל הַסֶּמֶל אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֶל-דָּוִד וְאֶל-שְׁלֹמֹה בְנוֹ בְּבֵית הַזֶּה וּבִירוּשָׁלַם:

EBRAICO

7

אבינו שבשמים: יתקדש
 שמך: תבא מלכותך: יעשה
 רצונך כאשר בשמים כן
 בארץ: לחמנו תמיד תן לנו
 היום: ומחול לנו חובותינו
 כאשר אנו מוחלים לחיבים
 לנו: ואל תביאנו לידי
 נסיון: ותצילנו מכל רע:
 אמן:

Sul Testo.

איור ז. 002. אותיות עבריות בעיצוב בודוני.

פרט מתוך:

Bodoni, Giambattista (1818). Manuale Tipografico. Parma

א

אבדוהיכךל
 למססנן
 סעצקקשת

3.0 התפתחות הגופנים העבריים

3.1.4 המאה ה-17

איור ח. 001 אותיות עבריות בעיצוב כריסטופל ואן-דייק.

פרט מתוך: שפיצר, משה (1989), האות המרובעת בהתפתחותה בתוך: שפיצר, משה (1989), אות היא לעולם. משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבות תורנית. עמ' 83.

הָלְלוּ יְהוָה אֹרְחָה יְהוָה בְּכָל-לֵבב בְּסוּד יִשְׂרָאֵל וְעַדְהָ: גְדֹלִים
מַעֲשֵׂי יְהוָה דְּרוֹשִׁים לְכָל-חַפְצֵיהֶם: הוֹדוּ-וְהִדְר פִּעְלוֹ וְצַדִּיקְתּוֹ
עֲמֶדֶת לְעֵד: זָכַר עֲשֵׂה לְנַפְלְאוֹתָיו חֲנוּן וְרַחוּם יְהוָה: טָרַף
נָתַן לִירְאָיו יִזְכָּר לְעֵלָם בְּרִיתוֹ: כַּח מַעֲשָׂיו הַגִּיד לְעַמּוֹ לְתֵת
לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם: מַעֲשֵׂי יְדִיו אָמַת וּמִשְׁפַּט נְאֻמִּים

דוגמת אות ואן-דייק (Van Dyck) לקוחה מתוך רשימת אותיות משנת 1841

הָלְלוּ יְהוָה אֹרְחָה יְהוָה בְּכָל-לֵבב בְּסוּד יִשְׂרָאֵל וְעַדְהָ: גְדֹלִים
מַעֲשֵׂי יְהוָה דְּרוֹשִׁים לְכָל-חַפְצֵיהֶם: הוֹדוּ-וְהִדְר פִּעְלוֹ וְצַדִּיקְתּוֹ
עֲמֶדֶת לְעֵד: זָכַר עֲשֵׂה לְנַפְלְאוֹתָיו חֲנוּן וְרַחוּם יְהוָה: טָרַף
נָתַן לִירְאָיו יִזְכָּר לְעֵלָם בְּרִיתוֹ: כַּח מַעֲשָׂיו הַגִּיד לְעַמּוֹ לְתֵת
לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם: מַעֲשֵׂי יְדִיו אָמַת וּמִשְׁפַּט נְאֻמִּים

איור ח. 002 אותיות עבריות ("אותיות אמשטרדם") בעיצוב כריסטופל ואן-דייק. כנראה הגדלה של אותיות זעירות פרט מתוך: ירדני, עדה. (1991) ספר הכתב העברי. ירושלים: ברטא, עמ' 103.

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם
הַמְבָרֵךְ בֵּין קוֹדֵשׁ לְחוֹל
בֵּין אֹר לְחוֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים
בֵּין יוֹם הַשְּׂבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֵׂה
בֵּין קִדְשׁ לְשִׁטָּה לְקִדְשׁ לְיוֹם טוֹב
הַבְּרִילִת וְאֵת יוֹם הַשְּׂבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יָמֵי
הַמַּעֲשֵׂה קִדְשׁ הַבְּרִילִת וְקִדְשׁ אֵת

ציור 113: אותיות 'אמשטרדם' מעשה ידי כריסטופל ואן דייק.

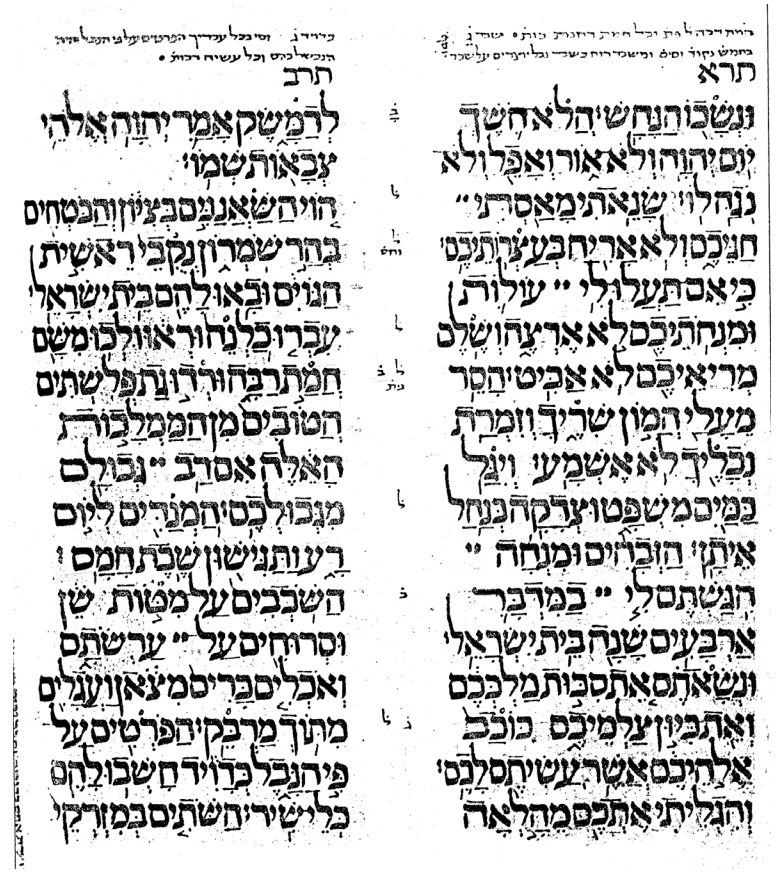
אבגדה
 זזהטיב
 דלמסנ
 סעפפצ
 זקרת

לוח 33: כתב ספר ספרדי מהמאה ה-13: כתב יד מטולידו משנת 1241

3.0 התפתחות הגופנים העבריים

3.2 המקור: הכתב הספרדי

איור ט. 001 טיפוס האות הספרדית המרובעת (אות כתב ספר ספרדי) אשר נוצר בכתבי היד היהודיים מן המאה ה-13. מימין - כתב יד מטולידו, 1222.
 פרט מתוך: ירדני, עדה. (1991) ספר הכתב העברי. ירושלים: כרטא, עמ' 213.

אֶבְרָהָם

וְחַטְיָבָה

לְמַבְרָח

עַפְתָּיִךְ

קִרְשָׁתְךָ

איור ט. 002 טיפוס האות האשכנזית אשר נוצר בכתבי היד היהודיים מן המאה ה-13.
מימין - כתב ספר אשכנזי משנת 1272, אולי מגרמניה.
פרט מתוך: ירדני, עדה. (1991) ספר הכתב העברי. ירושלים: כרטא,
עמ' 202-203.

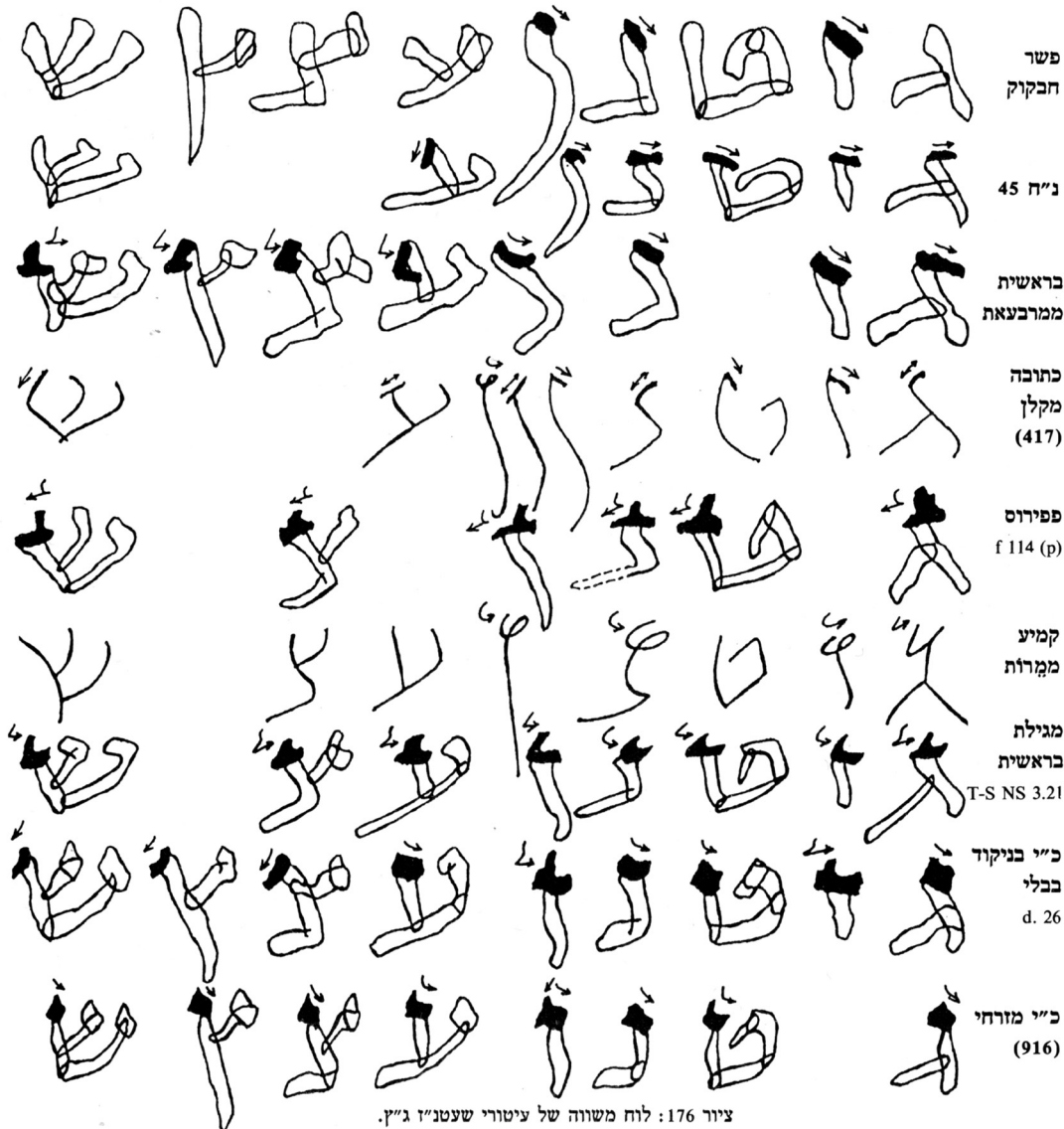
לוח 28 : כתב ספר אשכנזי מהמאה ה'13 : כתב יד מגרמניה משנת 1272

3.0 התפתחות הגופנים

3.2 המקור: הכתב הספרדי

איור ט. 003

תרשים שיצרה עדה ירדני המפרט כיצד הפכו עיטורי שעטנז ג"ץ מעיטורים לחלק משלד האות.
פרט מתוך: ירדני, עדה. (1991) ספר הכתב העברי. ירושלים: כרטא, עמ' 188.

ציור 176: לוח משווה של עיטורי שעטנז ג"ץ.

4.0
"לה-בה" (גיוס לה-בה)

א א

4.0 "לה־בָּה" (גיוס לה־בה)

4.1 בעיות בניתוח הצורני

איור י. 001

דגימה טיפוגרפית של הגופן "עברי שמן מאוד" (ידוע גם כ"לה־בה" שעוצב ע"י גיוס לה־בה בשנת 1559). פרט מתוך: ירדני, עדה. (1991) ספר הכתב העברי. ירושלים: כרטא, עמ' 202-203.

1 ראשית ברא אלהים את השמים ואת
 2 הארץ: * והארץ היתה תהו ובהו וחשך
 על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על-
 3 פני המים: * ויאמר אלהים יהי אור
 4 ויהי אור: * וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל
 5 אלהים בין האור ובין החשך: * ויקרא אלהים לאור
 יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד:
 6 * ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל
 7 בין מים למים: * ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין
 המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע
 8 ויהי כן: * ויקרא אלהים לרקיע שמים ויהי ערב
 9 ויהי בקר יום שני: * ויאמר אלהים יקוו המים
 מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי
 10 כן: * ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא
 11 ימים וירא אלהים כי טוב: * ויאמר אלהים תדשא
 הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי למינו

איור י. 002.

טקסט של ספר בראשית, תנ"ך רב לשוני של פלנטין.
 (1595), אנטוורפן.
 הסריקה באדיבות סקוט-מרטין קוסופסקי.

למטה: עיבוד הסריקה לשחור לבן

ספר בראשית א

1 ראשית ברא אלהים את השנ
 2 הארץ: * והארץ היתה תהו ו
 על פני תהום ורוח אלהים מר
 3 פני המים: * ויאמר אלהי
 4 ויהי אור: * וירא אלהים את האור כי טו
 5 אלהים בין האור ובין החשך: * ויקרא אלה
 יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יו
 6 * ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויה
 7 בין מים למים: * ויעש אלהים את הרקיע ו
 המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מע

4.0 "לה־בֶּה" (גיוס לה־בה)

4.1 בעיות בניתוח הצורני

איור י. 003

אותיות "לה־בה" שעוצבו ע"י גיוס לה־בה, המראות את הקושי שבבחירת גופן "לה־בֶּה" יחיד. בתמונה מימין לשמאל:

4. אות שחקק לה־בֶּה בשנת 1591 לערך, מתוך הספר של אומנט.

Omont, Henri (1857–1940), *Spécimens de caractères hébreux, grecs, latins et de musique, gravés à Venise et à Paris par Guillaume Le Bé (1545–1592)*, publiés par H. Omont, 1889, Paris.

5. (למטה מימין) חידוש דיגיטלי של גופן לה־בה ע"י סקוט מרטין קוסופסקי ומתיו קארטר, 2010. נוצר מתוך הגרסה של תנך פוליגלו. תנ"ך רב לשוני של פלנטין (1595), אנטוורפן.

6. כל האותיות בשילובאחת על גבי השניה, על מנת לראות את השוני.

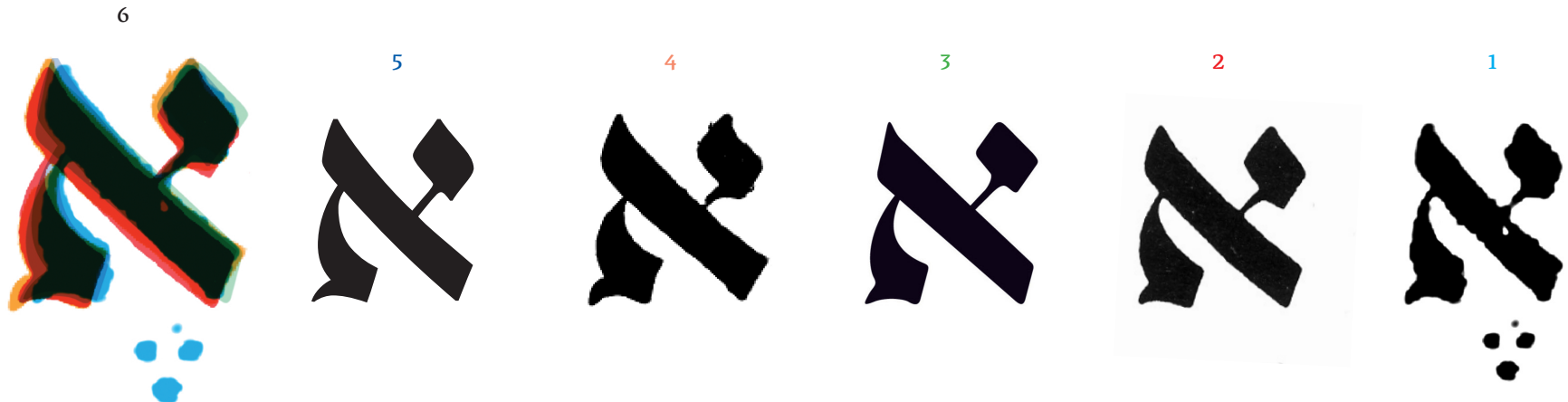
1. האות אל"ף מתוך הטקסט של ספר בראשית, תנ"ך רב לשוני של פלנטין. הגדלה מלאכותית. משקל טקסט.

טקסט של ספר בראשית, תנ"ך רב לשוני של פלנטין (1595), אנטוורפן. הגדלה מלאכותית. הסריקה באדיבות סקוט־מרטין קוסופסקי.

2. סריקה ממקור לא ידוע של עדה ירדני - משקל "עברי שמן מאוד", כנראה מתוך אוסף הביבליותק הצרפתי.

ירדני, עדה. (1991) ספר הכתב העברי. ירושלים: כרטא, עמ' 202–203.

3. טרייסינג (קווקוו) דיגיטלי של עודד עזר למקור לא ידוע

למטה: כל האותיות כדוגמת סעיף 1 בעמוד הקודם, מוגדלות מלאכותית באופן משמעותי מתמונה בעלת איכות נמוכה יחסית.
טקסט של ספר בראשית, תנ"ך רב לשוני של פלנטין (1595), אנטוורפן.
הגדלה מלאכותית. הסריקה באדיבות סקוט-מרטין קוסופסקי. קונטרסט מלאכותי.

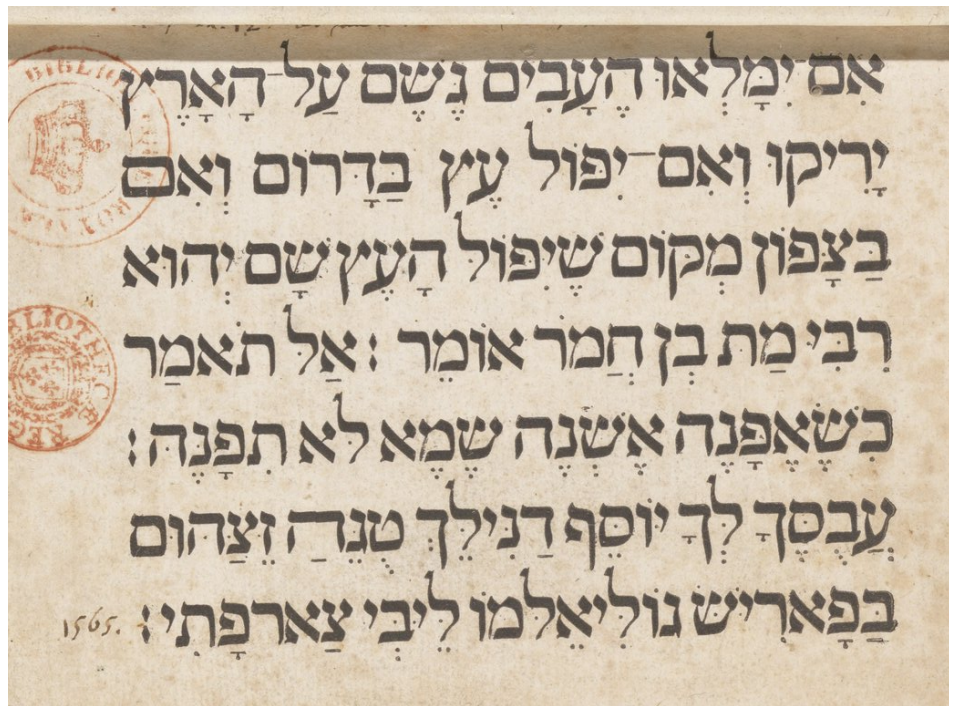
אבגדרהוזהחטיכךלמם
נןסעפפאצקרשת

4.0 "לה־בָּה" (גיוס לה־בה)

4.1 בעיות בניתוח הצורני

איור י. 005

תמונות מתוך "ספר הסקיצות" של חקק האותיות גיוס לה־בָּה. זהו השם שנתתי לספרון, בהיעדר מידע והשכלה מתאימה. אין לי הוכחה שזהו באמת "ספר הסקיצות" של גיוס לה־בָּה. עדה ירדני טוענת כי זהו "אלבום של דוגמות אותיות מאוספו". בשיחה אישית נאמר לי ע"י סקוט מרטין קוסופסקי כי זהו מעין ספר מחקר עם הערות בכתב ידו של גיוס לה־בָּה. ייתכן כי הדגימה בצד שמאל כנראה הודפסה בוונציה בשנת 1458, שעה שעבד כשוליה ומתלמד אצל יוסטיניאן. בנוסף, ייתכן כי הדגימה למטה הודפסה בפריס 1565, בבית היציקה שבבעלותו. (ראו הפניה ביבליוגרפית בעמוד הבא)

יחי המלך

בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים וְרִצּוֹנוֹ כְּעַב
מִלְקוֹשׁ : חֶסֶד וְאַמֶּת יִצְרוּ מֶלֶךְ
וְסֵעַד בְּחֶסֶד כְּסָאוֹ מֶלֶךְ יֹשֵׁב עַל
כֶּסֶף דִּין מְזַרְהָ בְּעֵינָיו כָּל רֵעִי
פְּלִגֵי מַיִם לֵב מֶלֶךְ בְּיַד יְהוָה עַל
כָּל אֲשֶׁר יִחְפֹּץ יִטְנוּ : יִרְא אֶת
יְהוָה בְּנֵי וּמֶלֶךְ עִם שׁוֹנִים אֶל
תִּתְעַרְבּוּ : רִצּוֹן מְלָכִים שִׁפְתֵי
צֶדֶק וְדָבָר יִשְׂרָיִם יֶאֱהָב : חֲזִית
אִישׁ מְדַוֵּר בְּמִלְאֲכָתוֹ לִפְנֵי
מְלָכִים יִתְיַצֵּב בֶּל יִתְיַצֵּב לִפְנֵי
חֲשָׁכִים : בּוֹיִנִי צִיָּאָה
גּוֹלִיאֲלָמוֹ לִיבִי צִרְפָּתִי :

Cette glose fait a Paris 1574 par *14*
Elle fust fait sur l'apostrophe de la procedure de la grosse
mais d'un meilleur art. Et on peut a elle imprimer la grande
Bible de d'Amboise par l'antiquaire de l'abbaye de la Haye

ספר תהלים

de ma. 12

מִכֵּין הַרִים בְּכַחוֹ נֶאֱזָר בַּנְּבוּרָה : מִשְׁבִּיחַ שְׁאוֹן
יָמִים שְׁאוֹן גְּלִיָּהֶם וְהִמּוֹן לְאֲמִים : וַיִּירָאוּ יִשְׁבֵּי
קְצוֹתַי מֵאוֹתוֹתֶיךָ מוֹצֵאֵי בֶקֶר וְעֶרְבֵי תִרְנֵן :
פְּקֻדַת הָאָרֶץ וְתִשְׁקָקָה רַבָּתַי תַּעֲשֶׂרְנָה פְּלֶגֶ
אֱלֹהִים מִלֵּא מֵיִם תִּכְיֶן דָּגָנָם כִּי כֵן תִּכְיֶנָּה :

ma. 14

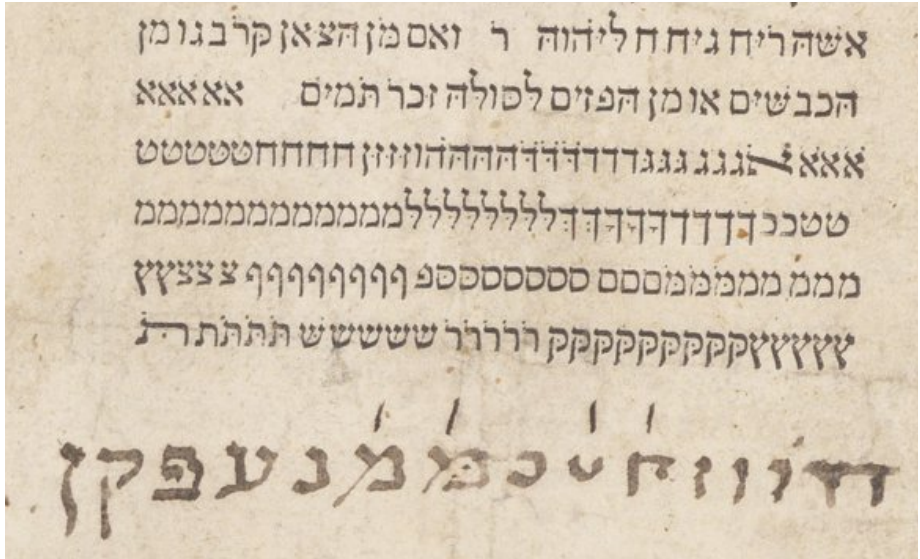
מכין בעבור שהזכיר הארץ הזכיר ההרים בעבור שהם כמו עמודים וטיעם
נאזר בעבודה שנראתה גבורת השם בהרים הגביהים שצרא על כן נקראו
הכרו ל ולפי דעתי שהזכיר שהוא מבעט הדבר שאיננו נראה וגבורתו נראית
בגופת הגדולות : אשצית כמו תשבחם משקיט כדרך אתה מושל בגאות
הום בעשור שהזכיר וים החוקים וטיעם והמין לאומים הנמשלים למים כמו
את מי הנהר העצומים והנה השם יוסיעם מהעצרות ומהצר : וייראו יושבי
קציות כיגד בית המקדש : מאותותיך והם גבורות המטר כמו עושה
גדולות עד אין הקר ועב מונחי בקר האותיות הנראות בבקר ובערב בעבור
ירננו בני אדם והנה יהיה מלת תרנין יוצאה לשני פעולעם ורבי משה אמר כי
חלתת היום והלילה סוף זה תחלת זה הם סבת הרננה : פקדת זה הכסוף
לאות על שנת בצורת היתה ציון וחתב האויב לבא על צון להביאה בזמור
והשם פקא ארצו שהיא ארץ ישראל ויש אומרים תשוקקיה כמו ותשקיה ואין
זה נכון והעד ונפש שוקקה רק הוא כמו וירם תלעלים ויצאש ונצר באש וכנה
רבים וכן הוא פקדת הארץ וכבר שוקקתה ובעבור זה הזכיר פקדת :
דניא ויוסיא גיללות פצית חוז לארך ג'בא'ס גויס הלכה כאתר מגלר
פצאריס גולללמו' ל'בי' ברפתי עשה : 1574

איור י. 006

תמונות מתוך "ספר הסקיצות" של חקק האותיות גיום לה־ב. למטה: כנראה תהליך עבודה כלשהוא על כתב זעיר. נסיונות בהדפסה ואולי בקליגרפיה. שנה לא ידועה. בצד התמונה מצד שמאל, כתוב 1574. בתקופה זו כבר היה בעל בית יציקה משלו בפריס.

Le Bé, Guillaume (n.d.) **Spécimens de caractères hébreux gravés à Venise et à Paris par Guillaume Le Bé (1546-1574)**

(ראו הפניה לעותק דיגיטלי בפרק הביבליוגרפיה)

טרייסינג (קווקוו) דיגיטלי של עודד עזר לאותיותיו של לה־בָּה, ממקורות שונים.

אבגדהוזהטיכךל
מסנןסעפףצץקר
שת

4.0 "לה־בָּה" (גיוס לה־בה)

4.2 ניתוח צורני

אותיות "עברי שמן מאוד" לקוחות מתוך: ירדני, עדה. (1991) ספר הכתב העברי. ירושלים: כרטא, עמ' 202-203.

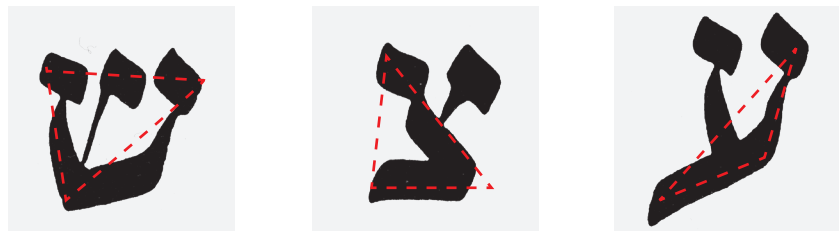
איור י'. 010: דוגמאות לצורות יסוד מרובעות בחלק מן האותיות

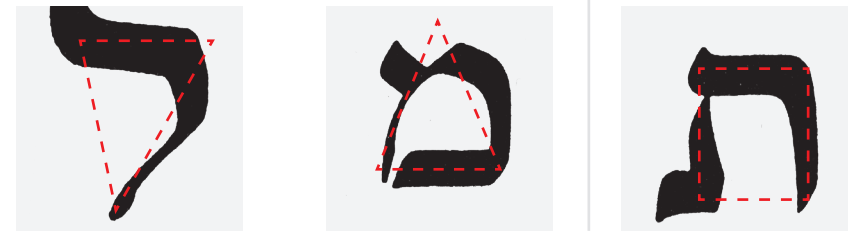
איור י'. 009: עוקצים

איור י'. 011: דוגמאות לצורות יסוד משולשות מרומזות בחלק מן האותיות

איור י'. 010 המשך

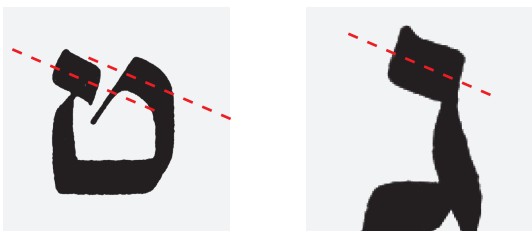

איור י'. 012: הפינה הימנית עליונה היא רכה יותר בחלל הפנימי.

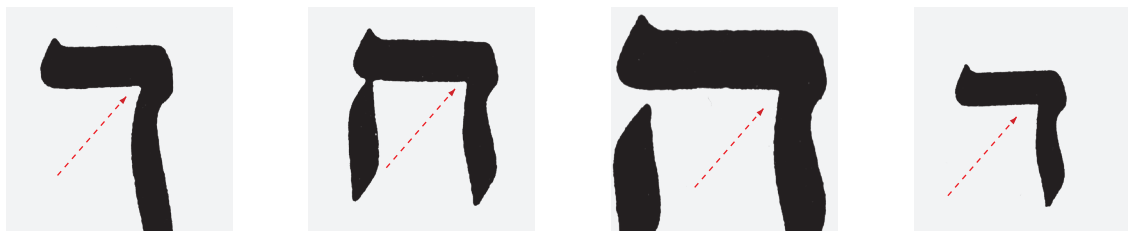

האותיות "עברי שמן מאוד" לקוחות מתוך: ירדני, עדה. (1991) ספר הכתב העברי. ירושלים: ברטא, עמ' 202-203.
 מקור האות גימ"ל: Omont, Henri (1889), *Spécimens de caractères hébreux, grecs, latins et de musique, gravés à Venise et à Paris par Guillaume Le Bé (1545-1592)*, Paris.

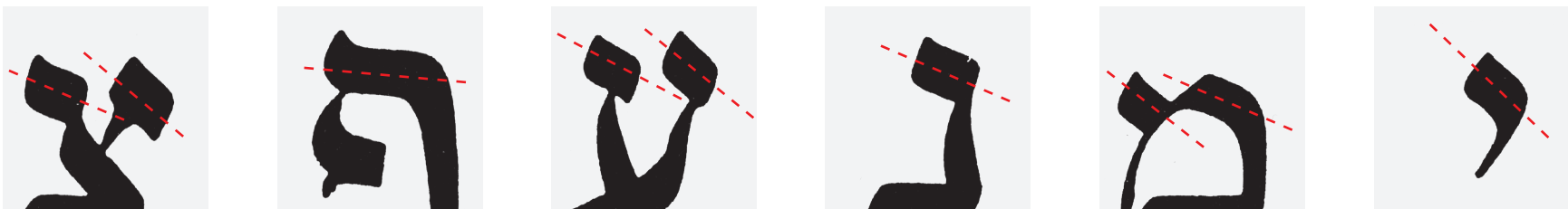
איור י' 014: ראו תאור בשורה האמצעית

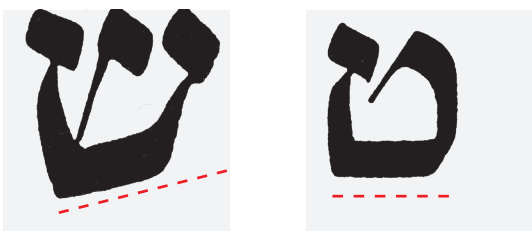
איור י' 013: באותיות דל"ת, ה"א, חי"ת, כ"ף סופית, ישנה משיכה קלה של החלל ימינה למעלה, לפינה חדה

איור י' 014: אותיות בעלות גגות מוטים. מעצב האותיות יצר גופן הרמוני המורכב מגגות בזוויות שונות, מה שמוכיח כי לא הדיקו הגיאומטרי הוא המשפיע על ההרמוניה.

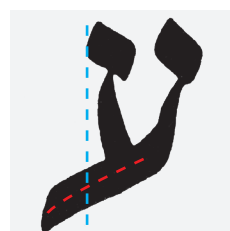
איור י' 018: שוני בזוויות הבסיס

איור י' 017:

איור י' 016: משיכה

איור י' 015: מעין תוספת לאות עם עיקול רך בבסיס

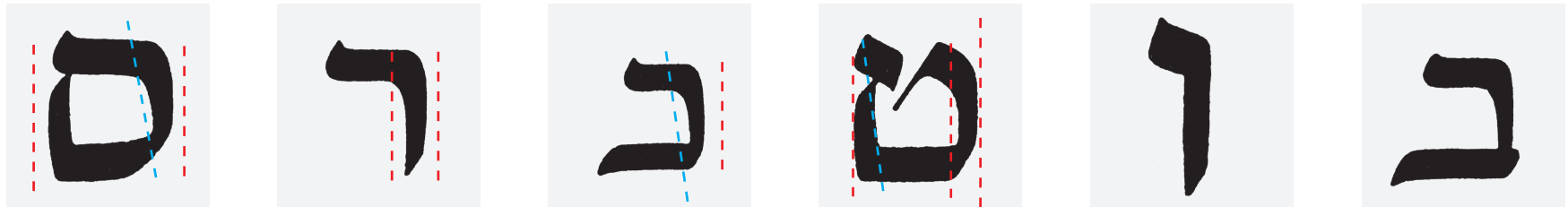

4.0 "לה־בָּה" (גיוס לה־בה)

4.2 ניתוח צורני

האותיות "עברי שמן מאוד" לקוחות מתוך: ירדני, עדה. (1991) ספר הכתב העברי. ירושלים: כרטא, עמ' 202-203.

איור י. 019: רגליים או קירות אנכיים באותיות בי"ת, רי"ש, ו"ו, כ"ף, מ"ם סופית, סמ"ך. למרות שהחלל הפנימי זוויתי יותר (בכחול)

איור י. 020: "רגליים" או "קירות" בזווית.

איור י. 020: המשך

האותיות "עברי שמן מאוד" לקוחות מתוך: ירדני, עדה. (1991) ספר הכתב העברי. ירושלים: ברטא, עמ' 202-203.

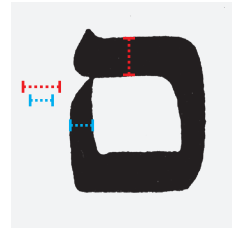
איור י. 020 : המשך

איור י. 021 : זוויות התחלה וסיום זהות (בערך)

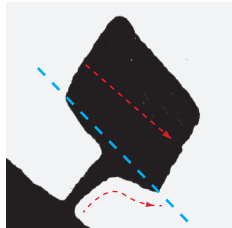

איור י. 022 :

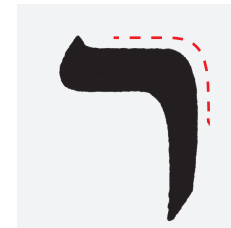
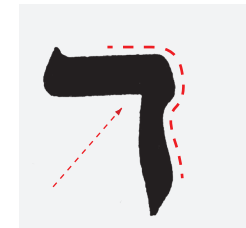

איור י. 023 :

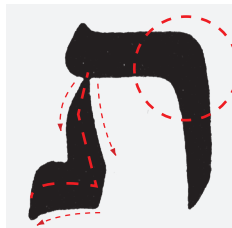
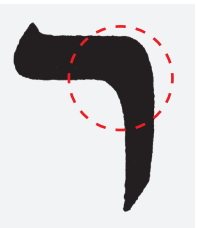
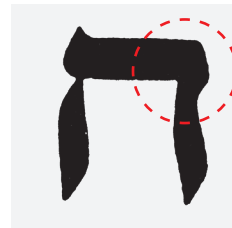
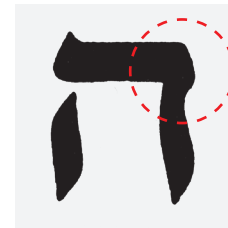
הזרוע הימנית של האות אל"ף נובעת מן השידור בקו דקיק (כנראה השפעה של כתב אשכנזי), ומתחברת בעיקול עדין וזעיר הפונה מעט ימינה לפס זוויתי מימין למעלה. מאפיין זה כנראה מושפע מן הקליגרפיה והוא ייחודי לגופן זה.

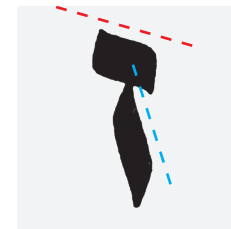
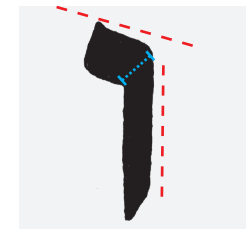
איור י. 024 : דמיון ושוני בין דל"ת ורי"ש

איור י. 025 : דמיון בין ה"א לחי"ת

איור י. 027 : הדומה והשונה בין האותיות

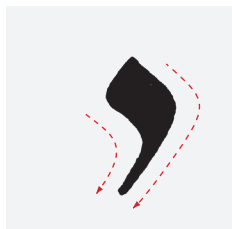
איור י. 028 :

איור י. 029 : דומה ושונה בין האות טי"ת לזי"ן.

איור י. 030 :

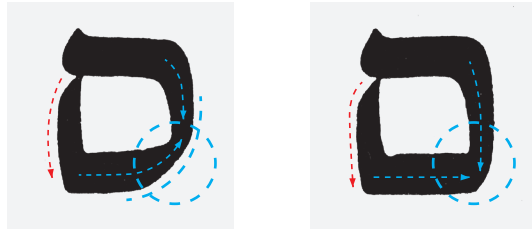
4.0 "לה־בֶּה" (גיוס לה־בה)

4.2 ניתוח צורני

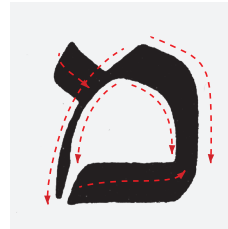
האותיות "עברי שמן מאוד" לקוחות מתוך: ירדני, עדה. (1991) ספר הכתב העברי. ירושלים: כרטא, עמ' 202-203.

מקור האות גימ"ל: Omont, Henri (1889), *Spécimens de caractères hébreux, grecs, latins et de musique, gravés à Venise et à Paris par Guillaume Le Bé (1545-1592)*, Paris.

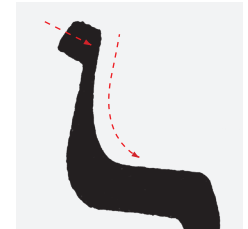
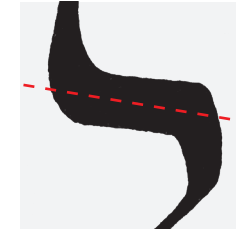
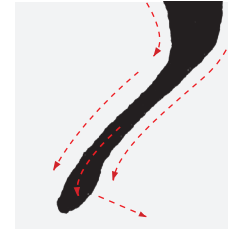
איור י'. 033: הדומה והשונה באותיות מ, ס.

איור י'. 032:

איור י'. 031: האות למ"ד: דיגלון זקוף וגבוה, גג בזווית, הצטמצמות של הרגל התחתונה

איור י'. 037: פסיעות עם משיכת "הלוך ושוב".

איור י'. 036:

איור י'. 035:

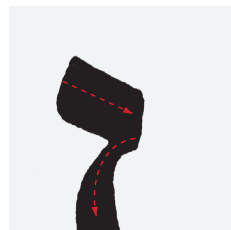
איור י'. 034:

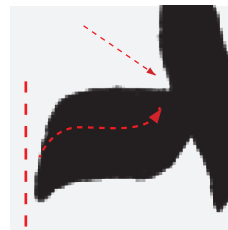
* הערה של יקי
חסיד לגבי
האיורים בעמוד זה:

לדעתו סימון החיצים הקליגרפיים אינו נכון. זה הסימון לכתיבה המקובלת של האות הספרדית, כפי שהוא מופיע בחוברת "כתב אמנותי עברי". מנסיונו לייצר קליגרפיה הדומה לאותיות לה בה - הכיוון הוא הפוך. יוצא מהאות ויורד כלפי מטה.

איור י'. 041:

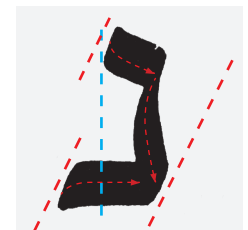
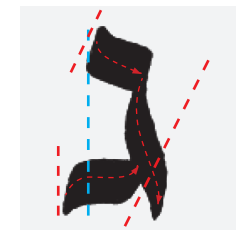
איור י'. 040:

איור י'. 039:

איור י'. 038: הבדלים בין נו"ן וגימ"ל

4.0 "לה-פה" (גיום לה-בה)

4.3 רקע היסטורי

איור כ. 001 דף מתלמוד בומברג, המאה ה-16

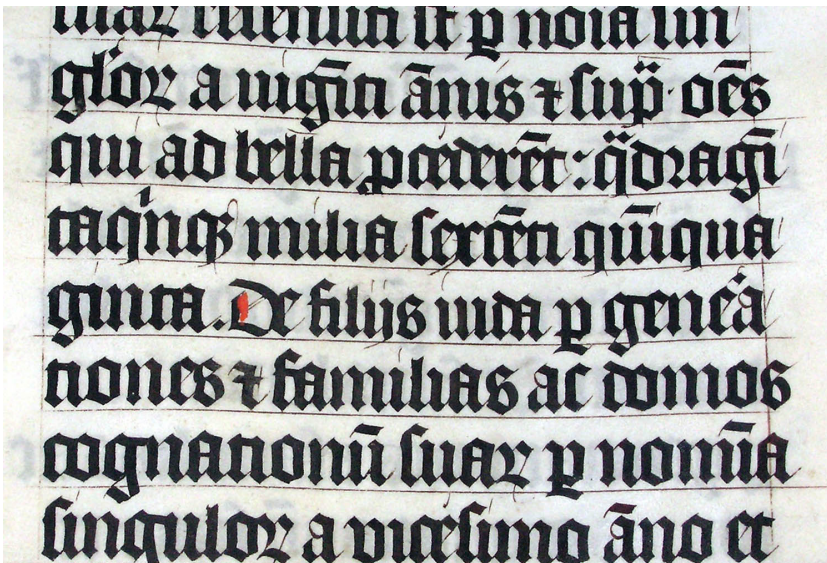
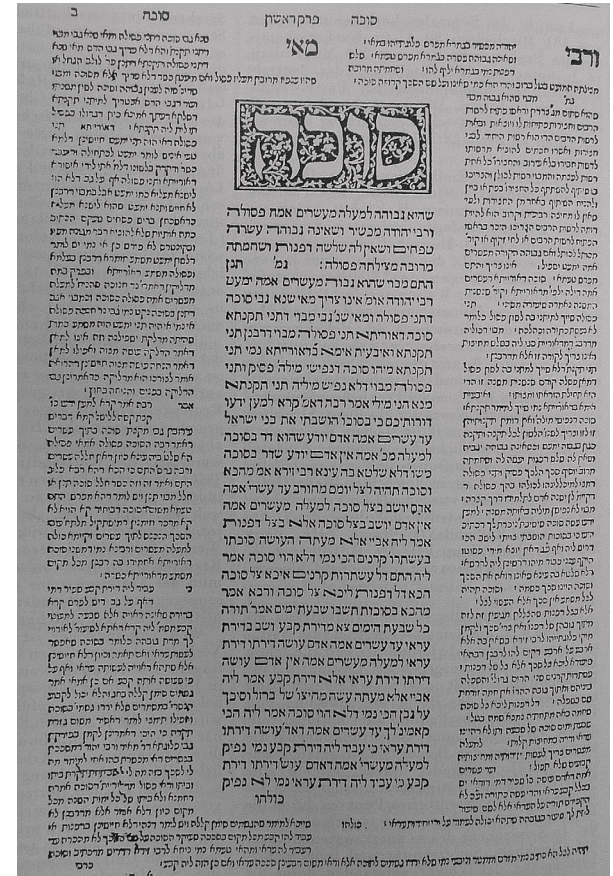
מתוך וויקיפדיה. אוחזר בתאריך 10.02.13. אוחזר מתוך: http://it.wikipedia.org/wiki/File:Bomberg_Talmud.JPG

איור כ. 002 דוגמא לאות ה"גותית" (ידועה בתור blackletter) בתנ"ך שנכתב

בבלגיה בשנת 1407 לטה"נ ע"י ג'רארד ברילס, על מנת לשמש כטקסט שהוקרא בקול רם במנזרים. העותק מצוי בכנסיית מלמסבורי, ויילטשייר, אנגליה.

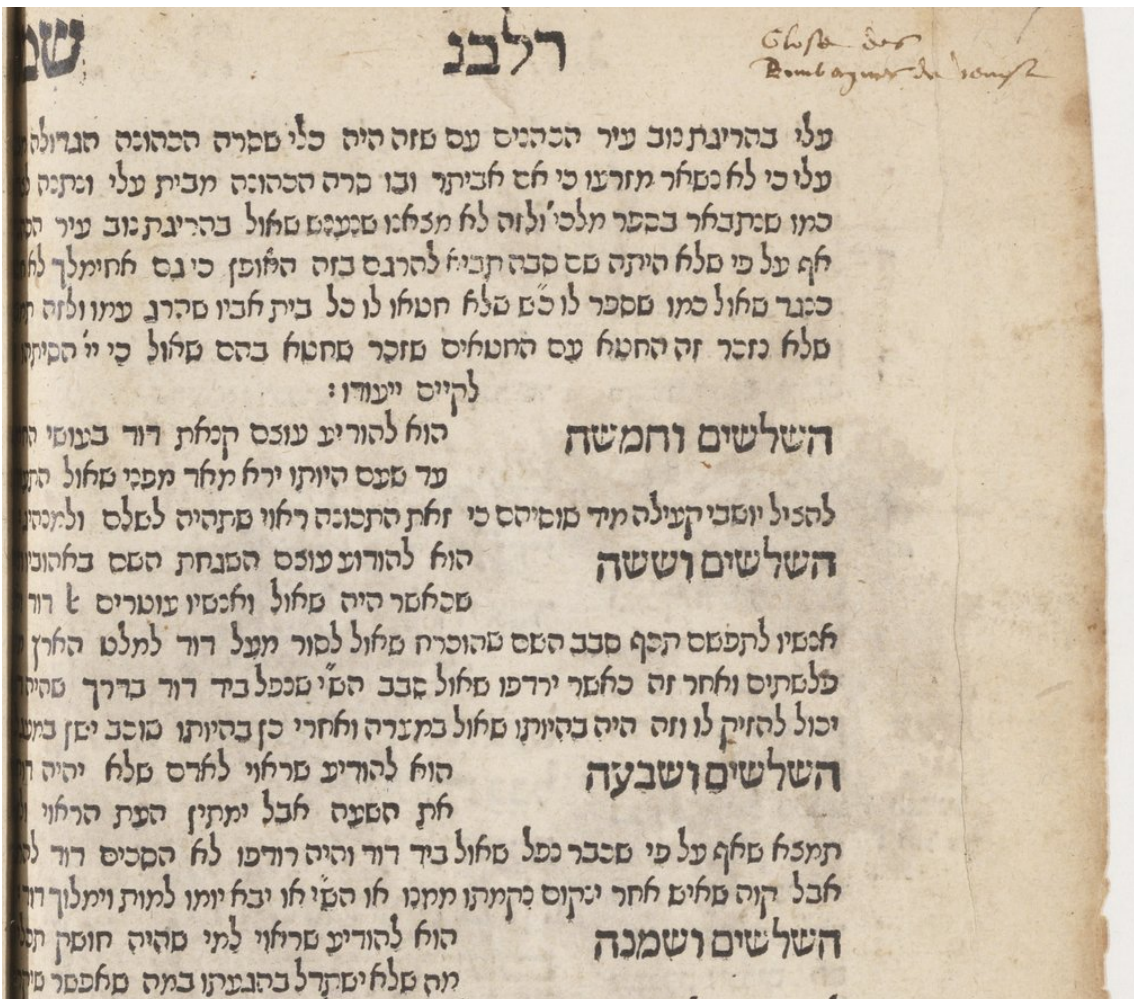
מתוך וויקיפדיה. אוחזר בתאריך 10.02.13. אוחזר מתוך:

en.wikipedia.org/wiki/File:Calligraphy.malmesbury_bible arp.jpg

איור כ. 002 דפים שכנראה הודפסו בבית הדפוס של בומברג. (לא ברור אם האותיות עוצבו ע"י גיוס להֶבֶה או שהן מצורפות כמחקר אישי). מתוך "ספר הסקיצות" של להֶבֶה.

Le Bé, Guillaume (n.d.)
 Spécimens de caractères
 hébreux gravés à Venise et
 à Paris par Guillaume Le Bé
 ((1546-1574

*Classé des
 Bombarger de l'œuvre*

רלבנ

ש

עלי בהריגתנו עיר הכהנים עם שזה היה כלי סכרה הכהונה הגדולה
 עלי כי לא נשאר מזרעו כי אם אביתר וכו' כרה הכהונה מבית עלי ונתנה
 כמו שכתבאר בהספר מלכי' ולזה לא מצאנו טעמים שאלו בהריגתנו עיר
 אף על פי שלא היתה שם קבה תכניא להרגם בזה האופן כי גם אחימלך לא
 כגור שאלו כמו שספר לו כ"ש שלא חטאו לו כל בית אביו סהרן עמו ולזה
 שלא נזכר זה החטא עם החטאים שזכר שחטא בהם שאלו כי יי' הקיף
 לקיים ייעודו:

השלשים וחמשה

הוא להוריע עוצם קנאת דוד בעשוי
 עד טעם היותו ירא מאד מפני שאלו

להזיל יושבי קצילה מיד טוסייהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם ולמטה

השלשים וששה

הוא להודיע עוצם הסגנות השם באהוביו
 שכאשר היה שאלו ואכטיו עוטרים א דוד

אכטיו לתפסם תכף סבב השם שהוכרח שאלו לסור מעל דוד למלט הארץ

עלשתיים ואחר זה כאשר ירדפו שאלו אבב הטי' שכלל בד דוד בדרך שהיה
 יכול להזיק לו וזה היה בהיותו שאלו במצדה ואחרי כן בהיותו טוכב יסן במש

השלשים ושבעה

הוא להודיע שראוי לאדם שלא יהיה
 את הטעה אבל ימתין העת הראוי

תמצא שאף על פי שכבר נפל שאלו ביד דוד והיה רודפו לא הסכים דוד ל

אבל קנה שאיש אחר יתקום בקמתו ממנו או הטי' או יבא יומו למות וימלך דוד
 הוא להודיע שראוי למי שהיה חושק ת

השלשים ושמונה

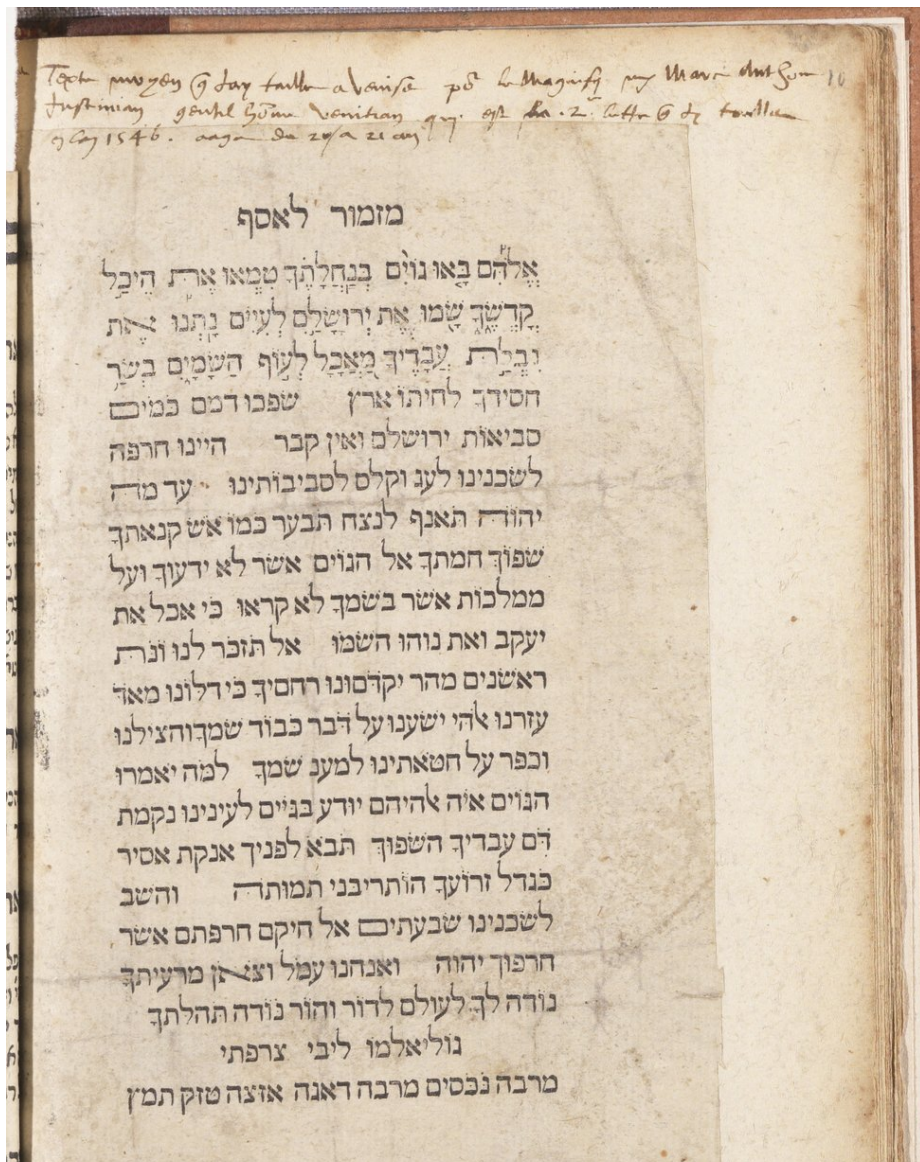
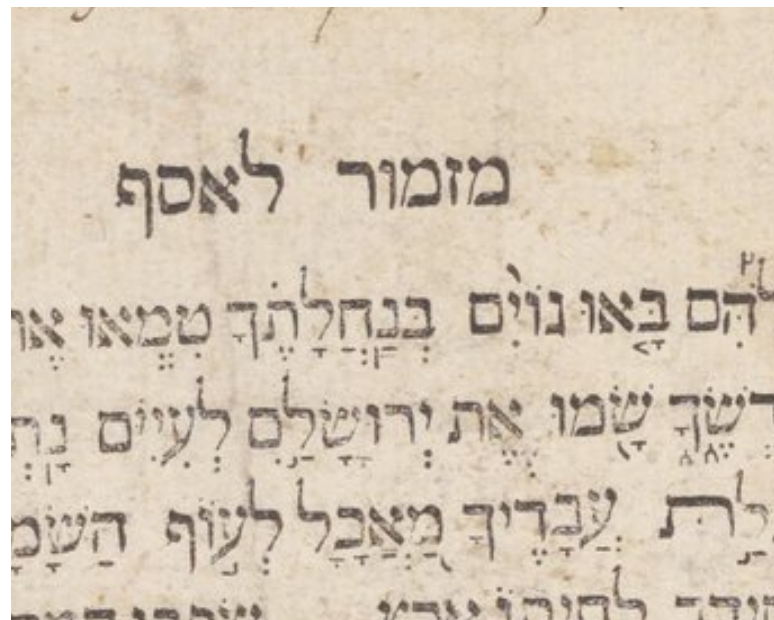
מה שלא ישתדל בהגעתו במה שאפשר

4.0 "לה־בָּה" (גיוס לה־בה)

4.3 רקע היסטורי

איור כ. 003 דפים שכנראה הודפסו בבית הדפוס של יוטיניאן. (לא ברור אם האותיות עוצבו ע"י גיוס לה־בָּה או שהן מצורפות כמחקר אישי). למעלה בכתב היד רשום שמו של מארק אנטוניו יוטיניאני והשנה 1546, שבה עבד לה־בָּה עבור יוטיניאני. מתוך "ספר הסקיצות" של לה־בָּה.

Le Bé, Guillaume (n.d.) *Spécimens de caractères hébreux gravés à Venise et à Paris par* (Guillaume Le Bé (1546–1574)

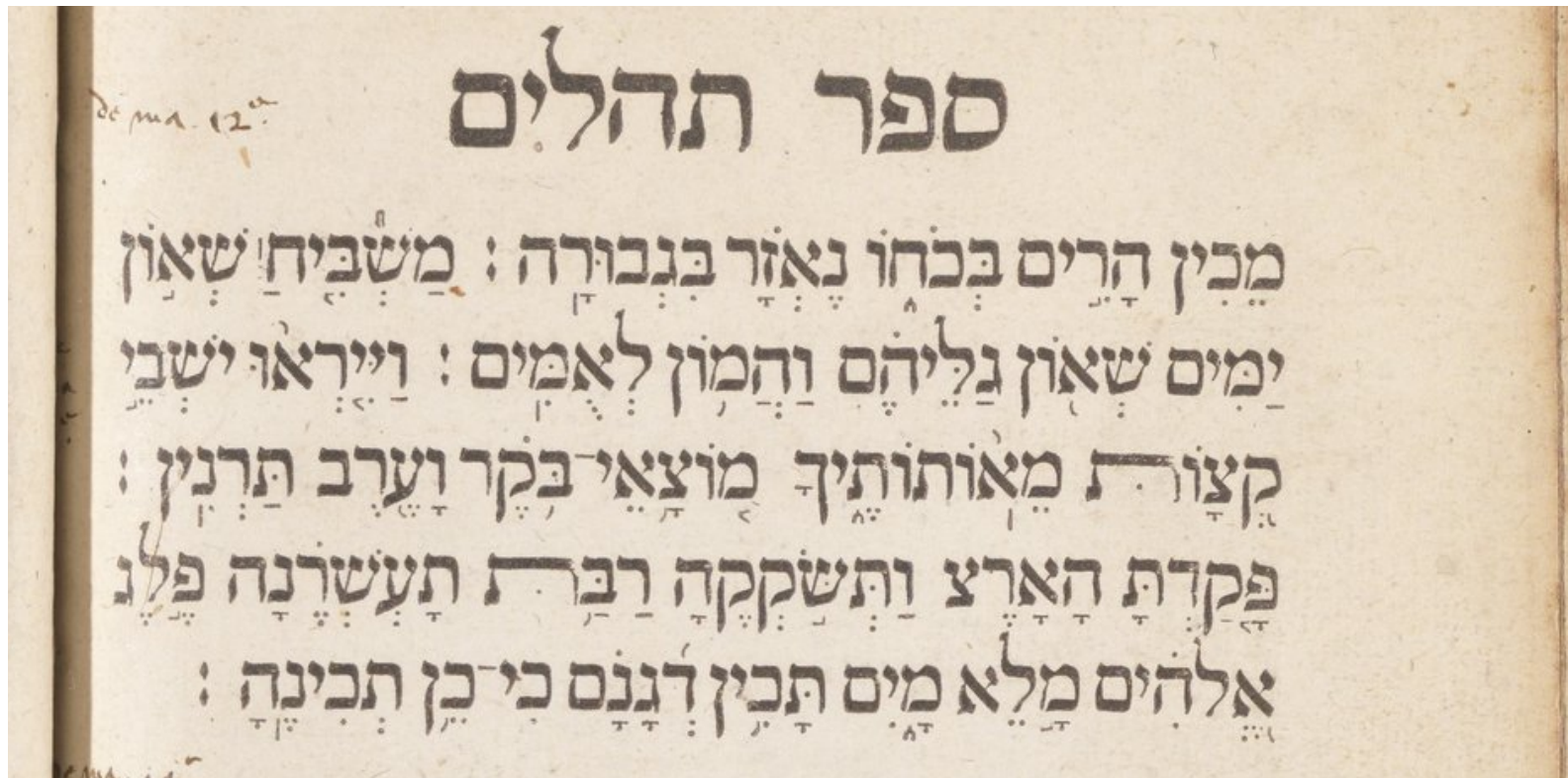
4.0 "לה־בָּה" (גיום לה־בה)

4.4 תהליכי העבודה

איר 001. ל פרט מעמוד מודפס באות Texte Di Talmuth שחקק גיום לה־בָּה ב1566. מתוך "ספר הסקיצות" של לה־בָּה.

(Le Bé, Guillaume (n.d.) Spécimens de caractères hébreux gravés à Venise et à Paris par Guillaume Le Bé (1546-1574

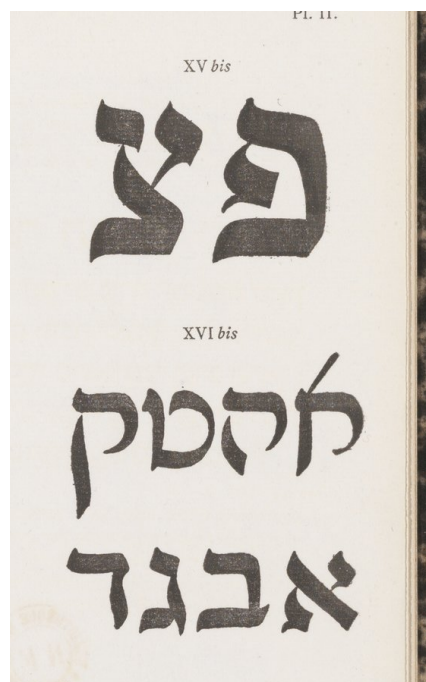
1 ירדני, עמ' 100

איור ל. 002 •

משמאל: דגימה בספרו של אומונט לאותיות שעיבב גיוס לה־בָּה בערוב ימיו, 1592 לערך.
Omont, Henri (1857–1940), *Spécimens de caractères hébreux, grecs, latins et de musique, gravés à Venise et à Paris*
par Guillaume Le Bé (1545–1592), publiés par H. Omont, 1889, Paris

- מימין: דגימה ממאמרו של משה שפיצר העוסק בין השאר בגיוס לה־בָּה, והיא כנראה מאותו סט.
פרט מתוך: שפיצר, משה. (1989). **האות המרובעת בהתפתחותה**.
מתוך – בתוך: שפיצר, משה (1989), אות היא לעולם. ירושלים: משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבות תורנית. עמ' 83.

גרסאת החידוש של סקוט-מרטין קוסופסקי ומת'יו קארטר לאותיותיו של לה־בָּה, 2010. בעמוד זה ניתן לראות את משקל Texten.

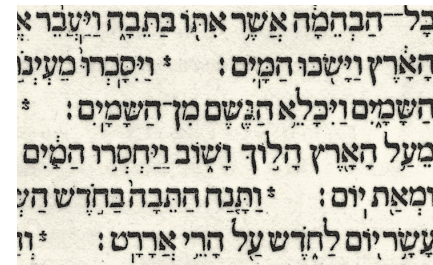
באדיבות סקוט-מרטין קוסופסקי.

ליבִי

אבגדהוזהוהטיכךלמסנזםעפףצקרת
בגדהוזהוהטיכךלמסנזםעפףצקרת
אאאהההלללללסססעתתתא

Le Bé Texte

Guillaume Le Bé (1528–1595) was the greatest and most experienced punchcutter of Hebrew types of the Golden Age of Hebrew printing. In the late 1560s, he cut several Hebrews in the Sephardic style that were acquired by the Antwerp printer Christophe Plantin, for use in his masterpiece, the Polyglot Bible of 1572–74. Matthew Carter began these digital renderings and handed them over to me for finishing. I added this *texte* style, and a complete set of diacritics. The font was previewed in an e-book, *Selected Poems of Jehudah Halevi*, published in 2011 by Nextbook. It will be the principal text type of the forthcoming *Oxford Hebrew Bible*, the most ambitious text-critical Bible since Plantin's, and will also include Matthew's display version.

בראשית טו ויכלו המים מן־החמת ותשלך את־הילד תחת
אחד השיחים: טו ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי
קשת כי אמרה אל־אראה במות הילד ותשב מנגד
ותשא את־קלה ותבך: י״ וישמע אלהים את־קול הנער
ויקרא מלאך אלהים | אל־הגר מן־השמים ויאמר לה
מה־לך הגר אל־תיראי כי־שמע אלהים אֱלֹהִים אֱלֹהִים אֱלֹהִים
באשר הוא־שם:

בראשית טו ויכלו המים מן־החמת ותשלך את־הילד תחת
אחד השיחים: טו ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי
קשת כי אמרה אל־אראה במות הילד ותשב מנגד
ותשא את־קלה ותבך: י״ וישמע אלהים את־קול הנער
ויקרא מלאך אלהים | אל־הגר מן־השמים ויאמר לה
מה־לך הגר אל־תיראי כי־שמע אלהים אֱלֹהִים אֱלֹהִים אֱלֹהִים
באשר הוא־שם:

4.0 "לה־בָּה" (גיוס לה־בה)

4.5 קבלה בקרב הקהל

איור 004.ל

אותיות לה־בָּה חקוקות.
באדיבות סקוט-מרטין
קוסופסקי.

עמוד מתוך הספר האלקטרוני
של שירי יהודה הלוי,
הוצאת Next Book Press.
באדיבות סקוט-מרטין
קוסופסקי.

Halkin, Hillel (2010). **Yhe selected poems of Yehuda Halevi**. New York: Nextbook Press.

איך אַהֲרִיךְ אֲמַצָּא מְרוּגֵעַ?

To Moshe ibn Ezra, On His Leaving Andalusia

איך אַהֲרִיךְ אֲמַצָּא מְרוּגֵעַ?
תִּנְעַ וְהַלֵּב עִמָּךְ יִנּוּעַ.
לִילִי לְכַבּוֹת יִחְלוּ יוֹם שׁוֹבְךָ
אִזּוּ יוֹם פְּרִידָה תִּמְנּוּ לְגֹעַ.
הִן הַרְרֵי בְּתֵר יַעֲיִדוּן כִּי מָטַר
שֶׁחֶק מְאֹד כִּילִי וְדַמְעֵי שׁוּעַ.
יֵר מַעֲרָבִי שׁוֹב לְמַעַרְבְּךָ, הִיָּה
חֹתֶם עָלַי כָּל לֵב וְכָל אֲזֹרַע!
שִׁפָּה בְּרוּרָה, מַה לָּךְ אֵל עֲלָגִים,
אוּ מַה לְטַל הַרְמוֹן אֵלַי גְּלִבּוּעַ?

Where, now that you are gone, will I find rest?
When you departed, with you went all hearts,
And had they not believed you would return,
The day you left them would have been their last.
Be my witnesses, wild mountains that you crossed,
That heaven's rains are scant when set against
My wealth of tears. Beacon of the West,
Be again our seal and coat-of-arms!
What will you do, O peerless tongue, among the dumb,
Like Hermon's dew on bare Gilboa cast?

As an aspiring young poet, Yehuda Halevi left the Christian north of Spain in which he was born for the Muslim south, with its more lively and sophisticated literary culture. There, in Andalusia, the great Hispano-Hebrew poet and critic Moshe ibn Ezra (1055–1135) was his first and most important literary patron. Ibn Ezra belonged to a wealthy and prominent family in Granada, but following the Almoravid conquest of that city in 1090, which took place when Halevi was in his teens, he was driven into exile in northern Spain. In this poem of farewell, Halevi calls him “Beacon of the West” because Andalusia was at the western end of the medieval Muslim world. To reach Christian territory, Ibn Ezra would have had to cross its high mountains to the Castilian plateau. These are refigured in the poem as Mount Hermon, the Land of Israel’s tallest peak, and lowly Mount Gilboa, cursed with barrenness by the biblical David, the two symbolizing the more cultivated Spanish south and the less lettered north.

Like “The Poet Thanks an Admirer,” “To Moshe ibn Ezra” consists of five distichs, which have the mono-rhyme of -o‘a. Its meter, known as the *shalem*, is long-long-short-long long-long-short-long long-long-long. The *m‘rubeh* and the *shalem* were the two meters most favored by Halevi, who wrote a high percentage of his poems in them. The meter of the translation is that old English mainstay, iambic pentameter, and I have used similarly ending half-rhymes (“rest,” “last,” “crossed,” “against,” “West,” “cast”) in six of the translation’s ten lines.

5.0

השוואה וסיכום

א א

השוואות עובי המשקלים בין הגופנים "ימים" ו"ימים חשוכים" לבין "עברי שמן מאוד" של גיוס לה־בָּה. מהשוואה זו ניתן ללמוד שהגופן העבה יותר הוא "ימים חשוכים", אחריו "לה־בָּה", והכי דק: "ימים".

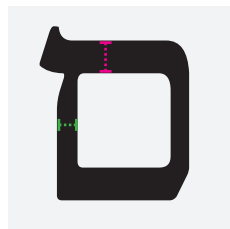
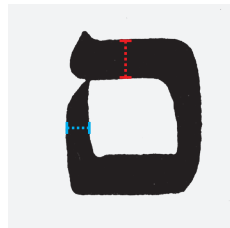
איור מ. 003 :

עוקצים.
"לה־בָּה" למעלה
ו"ימים" למטה.

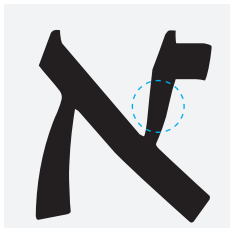

איור מ. 004 :

הבדלי קונטרסט.
"לה־בָּה" למעלה בעל
קונטרסט חריף יותר
מ"ימים" למטה.

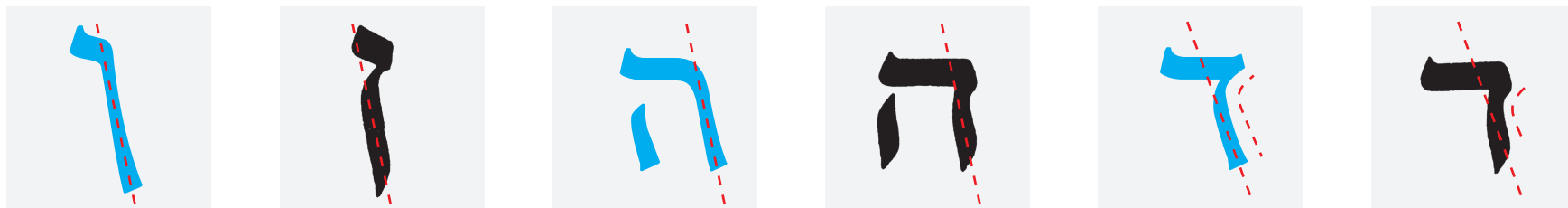
קווים דקים במיוחד
בגופן "לה־בָּה", בשונה
מ"ימים".

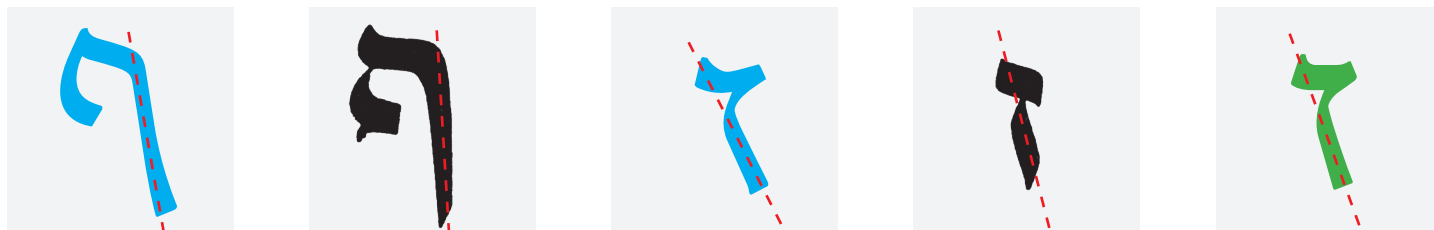
5.0 התפתחות הגופנים העבריים

5.1 השוואה צורנית בין "ימים", "לילות", ו"להבה"

איור מ. 005: קיר מוטה בזווית וקעור (באות ד') בגופנים "ימים", "לילות", ו"להבה"

איור מ. 005: המשך

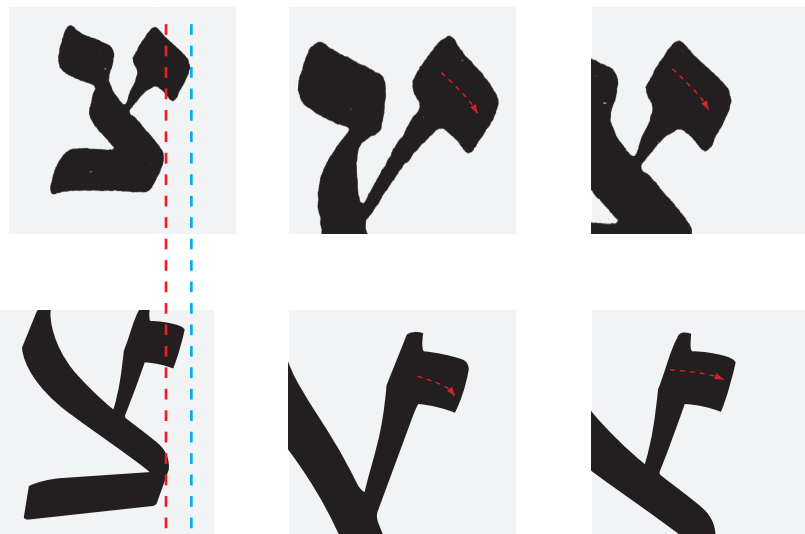
איור מ. 008: בסיס מוטה באות שי"ן.

איור מ. 007: באות למ"ד, תורן זקוף. (להבה מימין)

איור מ. 006: דמיון בשלד הפטיעה באות אל"ף

איור מ. 009 אותיות צד"י וצד"י סופית עם המשיכה של הגג לצד ימין מעבר לגבול האות

6.0
נספחים

א א

6.0 נספחים

6.1 אפיון מסחרי של גופנים עבריים

כיום נהוגות שיטות שונות להבחנה בין סוגי גופנים שונים על סמך התפקוד שלהן (כלומר - לאיזו מטרה וגודל אות נוצרו ולאילו מטרות יצלחו). בשיטה זו אין משתמשים בשאר העולם היהודי (מחוץ לישראל), שבו עיקר השימוש באותיות עבריות הנו לצרכי קודש, ולכן אין צורך בגופנים עבריים לשימושים מסחריים.

לעיתים ישנן "משפחות גופנים" (תמונה 6.1) הכוללות משקלים שונים בטווחים שונים (למשל משקל רגיל לעימוד ספר או טקסט, ומשקל דקיק ושמן לצורך עימוד כותרות).

לרוב, מעוצבים הגופנים בצורה היברידית, כך שהם יכולים לשמש לכמה קטגוריות. למשל - גופן "הדסה" של הנרי פרידלנדר יכול לשמש לעימוד ספר, טקסט, וכותרת. ככל שרמת הגרפיות של האות עולה, וככל שרמת הקריאות יורדת, כך מתמעטות אפשרויות השימוש (ורסטיליות או "רב גוניות") בגופן. כלומר - כלומר - גופן מסוג "אות ראווה" אינו יכול לשמש כגופן לעימוד ספרים ("אות ספר"), וחלק מהגופנים מסוג זה יאבדו פרטים כאשר הם מודפסים במידות קטנות¹. עם זאת גופן "אות ספר" יכול לשמש לכותרות ואפילו כאות בודדת, אך הפוטנציאל האסתטי והגרפי שלו נמוך מגופן מסוג

"אות ראווה".

החלוקה הבאה מבוססת בחופשיות על חלק מן האפיונים של חברות הפונטים השונות: (דוגמא גרפית לכל סוגי האפיונים אפשר למצוא בתמונה 6.3)

- **"אות ספר"** - גופן המתאים לעימוד גושי טקסט ארוכים לספרים או עיתונים במידות אות עד לכ-18 נקודות (מרבית הספרים מודפסים ב10-12 נקודות, והעיתונים ב-8-10 נק').² עבודת המעצב/ת על גופן שכזה היא הכי קשה ומורכבת, מכיוון שעל האותיות להיות הרמוניות, ברורות, קריאות, ומובדלות אחת מהשניה בצורתן³ (לדוגמא - ההבדל שבין האות כ' ל-ב'). כאשר מעמדים טקסט עם גופן מסוג "אות ספר", השורות צריכות ליצור טקסטורה אחידה. על האותיות להיות "שקופות" בעיצובן, כלומר - כדאי שהן לא ימשכו תשומת לב לצורתן אלא יאפשרו קריאה מהירה, קלה, וקולחת. לעומת זאת, אין זה אומר שעל האותיות להיות מכוערות או משעממות, ואפשר בהחלט להשתמש בגופני "אות ספר" לעימוד כותרות, פוסטרים וכיוב'. הדגש באות ספר הוא על קלות הקריאה יותר

1 ארהרדט ד' שטייבר, "ספר הדפוס", תרגם מגרמנית גדעון שטרן, האיגוד הארצי של עובדי הדפוס, 1992. עמוד 59.

2 שם

3 ראו טקסטים שכתבתי ב"פונטייפ, קטלוג 2012", עמוד 6

- **”אות כותרת”** - גופנים המתאימים לעימוד מילים בודדות כותרות במגזינים ולעיצוב שלטי חנויות, מיתוג ולוגו, מפאת צורתם המושכת. כאן הדגש הוא פחות על קריאות ותפקוד בתוך ובתור טקסט, ויותר על אות שמעבירה מסר גרפי ברור ומושך.⁷ גופנים לדוגמא: היים, ארצישראלי של ”פונטייפ”
- **”אות ראווה”** - גופנים מסוג זה הם בעלי האופי הגרפי, המוחצן, והבומבסטי ביותר⁸ (כלומר הם נוצרו יותר על מנת ליצור עניין גרפי מאשר לשרת את מטרת הקריאות), ומתאימים לעימוד כותרות במגזינים ולעיצוב שלטי חנויות, ולוגו מפאת צורתם המושכת, האסתטית או הלא-אסתטית, הבולטת, או הקישוטית. בקטגוריה זו ניתן למצוא את האותיות המוזרות, החופשיות, הפרועות, והמסוגננות ביותר (כגון אותיות ”מלוכלכות”, אותיות בסגנון גראנג’, ואותיות בסגנון גרפי חופשי). הדגש הוא גרפי לחלוטין, ולעיתים יכולים גופנים אלה לשמש רק למטרת עיצוב עם אותיות בודדות (’איניציאל’ - אות גדולה, ולעיתים מעושרת, הפותחת ספר או פרק של ספרים לועזיים מימי הביניים ואילך)⁹. קטגוריה זו נכונה לרוב

.....

7 פונטייפ, קטלוג 2012, עמוד 82

8 שם, עמוד 134

9 מאיר בר-אילן, ”הערות לטיפוגראפיה של הסידור”,
<http://faculty.biu.ac.il/~testsm/teftyp.html>

- מאשר על אסתטיקה.
 גופנים לדוגמא: פרנק-ריהל, נרקיסים, דוד, הדסה, קורן
- **”אות טקסט”** - גופן המתאים לגושי טקסט קצרים ואינו מתאים לקריאה ממושכת. אותיות אלה מתאימות למיתוג או לעימוד טקסט קצר כדוגמת קטלוגים. יתרון של אותיות אלו הוא בכך שהן לא מתעייפות מהר כמו אותיות ראווה.⁴ כלומר, עיצוב האות אינו נישתי או מפורש וגרפי כמו ”אות ראווה”, אלא שומר על קריאות, הרמוניה, ועניין גרפי, מה שמאפשר לגופן לשמש למגוון שימושים.⁵ ברוב המקרים מדובר ב”משפחות גופנים” בעלי משקלים מרובים, מה שפותר טווח אפשרויות גיוון בעימוד, מבלי שיאבד אותו ניחוח ייחודי של טיפוס האות שנבחר.⁶ גופנים מסוג זה הם לעיתים קרובות גופנים נטולי עוקצים (בדומה לאותיות ה”סאנס-סריפיות” הלועזיות), ולעיתים קרובות בעלי צורה נקייה ומדוייקת (למרות שאין הדבר מחייב). גופנים לדוגמא: טיפוגרף של פונטביט, אופיס של פונטייפ

.....

4 ”טיפוגרפיה”, קטלוג ספריית פונטביט, 2010, תל אביב

5 פונטייפ, קטלוג 2012, עמוד 22

6 ”טיפוגרפיה”, קטלוג ספריית פונטביט, 2010, תל אביב

6.0 נספחים

6.1 אפיון מסחרי של גופנים עבריים

- למשקלים הקיצוניים ("אולטרא-שחור" או "דקיק") של משפחות גופנים, ולעיתים גופנים אלה בעלי מבנה מוארך או מורחב באופן קיצוני. גופן לדוגמא: "ניאון" של פונטייפ
- **"אות רוטה"** - גופנים מסוג זה מנסים לחקות צורות שונות של כתב יד עברי, לעיתים מחובר, על מנת לשקף אופי אישי ולא ממסדי. לעיתים כוללים גופנים אלה גם צורניות קליגרפית המושפעת מכתבה רוטה בעט נובע או בקולמוס. "אות רוטה" משתייכת לקטגוריית "אות ראוה", מכיוון שאין לאותיות אלה רמת קריאות טובה (הקורא העברי רגיל לאותיות הדפוס העבריות ה"מרובעות"), ולכן הן משמשות בעיקר לצרכים גרפיים ברמה של משפטים או מילים בודדות. גופנים לדוגמא: "סטודנטית" של פונטייפ
- **"אות מקורות"** - גופן בעל אופי יהודי עתיק, המזכיר בצורתו (או נוצר בהשראת) כתבים יהודים עתיקים או גופנים ישנים. גופנים מסוג זה הם לעיתים קרובות בעלי סיגנון קליגרפי ועוקצים. סיווג זה כולל את שאר הסיווגים, מכיוון שגופן יכול להיראות כ"אות מקורות", וגם להשתייך לשאר הסיווגים כגון אות ספר או אות טקסט וכיוב'. סיווג זה הוא כאמור סיווג מסחרי, והוא משקף את שינוי הסטנדרטים והסיווגים של הגופנים העבריים לאורך השנים. גופן ששימוש פעם לעימוד ספר (כמו "דרוגולין"),

- יכול להיות מסווג כיום כ"אות מקורות" מסוג "אות טקסט" (זאת מכיוון שהסטנדרטים לקריאות של גופן עברי השתנו עם הזמן)¹⁰. גופנים לדוגמא: וילנא, דרוגולין
- **"ציורים"** - גופנים מסוג זה אינם מכילים בדרך כלל אותיות, אלא איורים ווקטוריים (שנקראים בלועזית Dingbats). גופנים אלה נמכרים לצורך קישוטי, והם ההמשך הדיגיטלי ל"וינייטות" - איורים שנמכרו לבתי דפוס בלט על מנת לעטר את עיצובי הדפוס. גופנים לדוגמא: Wingdings
- **"אות לועזית"** - כל גופן שאותיותיו בשפה שאינה עברית. גופנים לדוגמא: Helvetica
- **"אות מותאמת לגופן לועזי"** - אות שעוצבה כדי לשמש כתרגום עיצובי עברי לגופן לועזי קיים. גופנים לדוגמא: אורון (אשר אורון), רץ (עודד עזר).
- **"אות משולבת"** או **"אות רב-לשונית"** - כינוי לגופנים שעוצבו במיוחד על מנת להכיל אותיות עבריות ולועזיות תואמות. גופנים אלו הנם תופעה

.....
10 פונטייפ, קטלוג 2012, עמ' 102

חדשה יחסית, והם נותנים פתרון למצוקה חריפה בתחום העיצוב הגרפי העברי - עימוד טקסט הכולל שילובים של טקסט עברי ולועזי.

- **"אות בעלת עוקצים" או "אות סריפית"** - גופנים הכוללים מעין תוספת לקווי היסוד של האות - **"עוקץ"** או **"תג"** הממוקמים לרוב בצידה השמאלי העליון של האות העברית. רוב הגופנים האלו בעלי אופי צורני קליגרפי. גופנים לדוגמא: פרנק-ריהל
- **"אות סלאב סריף"** - מושג השאול מעולם הטיפוגרפיה הלועזי, וכוונתו בעברית לאות בעלת עוקץ עברי בעל צורה מרובעת, המזכירה את סגנון ה"Slab serif" או ה"Egyptienne" הלועזיים. גופנים לדוגמא: הדסה, מוזאון (ערך בכרך)
- **"אות נטולת עוקצים" או "אות סאנס-סריפית"** - גופנים שאינם כוללים את צורת העוקץ העברי (ראה ""אות בעלת עוקצים" או "אות סריפית""), ולרוב בעלי צורניות נקייה וכמעט גיאומטרית. גופנים לדוגמא: חיים, אורון, נרקיס תם, נרקיס בלוק

6.0 נספחים

6.2 תיאור פלאוגרפי של סגנון כתב לפי ירדני

תיאור זה לקוח ישירות מספרה של - "ספר הכתב העברי", וגם מן התוספת של בן נתן ומאיר סדן מאתר "הפונט".
התיאור הוא חיוני לעבודה זו מכיון שבמושגים אלו ייעשה שימוש חלקי על מנת לנתח את הכתב:

1 ירדני, עדה, (1991). **ספר הכתב העברי**. כרטא ירושלים, תשנ"א. עמוד 143

2 [/http://www.hafont.com/anatomy](http://www.hafont.com/anatomy)

1. **גג** - משיכת רוחב עליונה באות

הדכ

2. **בסיס** - משיכת רוחב תחתונה

בסכ

3. **רגל** - משיכת אורך ימנית או שמאלית שאינה מתחברת לבסיס

חוד

4. **זרוע** - קו אורך ימני או שמאלי, שאינו מתחבר לגג.

עש

5. **עוקץ** - מעין תג בקצה העליון השמאלי של האות (ראה הרחבה)

גבקא

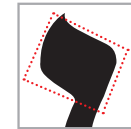
6. **פסיעה** - קו קצר החורג קדימה.

אפת

7. תורן - המשיכה האנכית באות למ"ד.

8. דגלון - תוספת משיכה אופקית או אלכסונית בסופו העליון של התורן.

9. עקב - חלק הקו הנוצר מחריגה של הקו הארוך בגימ"ל.

10. כרע - חלק הקו הנוצר מחריגה של הקו הארוך בגימ"ל (בצד שמאל).

11. זנב - החלק החורג של הבסיס בבי"ת.

12. קרן - הקו העליון הקצר במ"ם.

13. שידרה / קו יסוד - קו מרכזי באות שממנו או אליו מתחברים הקווים האחרים.

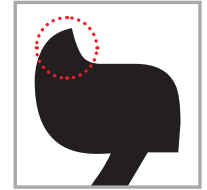
14. גבעול - קו שאינו רגל ואינו זרוע (כלומר, מתחבר גם לגג וגם לבסיס).

איור Y: אותיות גופני ספר שונים בעלי עוקצים (דוד, נרקיס קלאסיק, הדסה, פרנק ריהל).

עוקץ - "מעין תוספת לקווי היסוד של האות - "עוקץ" או "תג" הממוקמים לרוב בצידה השמאלי העליון של האות העברית. ה"עוקץ" נוצר במקור בכתביה הקליגרפית, היכן שהקליגרף התחיל את משיכת הקולמוס ליצירת האות. הכינוי "סריפי" הינו עברות שגוי של המונח הלועזי Serif (תוספת לקווי היסוד של האות הלועזית, בעלי צורניות שונה שמקורה באותיות חקוקות) המצביע על הקרבה הרעיונית בין מושגי ה"עוקץ" וה"סריף". כיום העוקצים מעוצבים בצורות שונות ומגוונים ולעיתים אין קשר בין האות למקור הקליגרפי של העוקץ, כך שהעוקץ מתפקד כתוספת סגנונית. ישנה סברה האומרת כי תפקיד העוקצים באותיות הדפוס המודרני הוא ליצור קצב ולהאיץ את קצב הקריאה, כאשר העוקצים מתפקדים כמעין נקודות ה"דוחפות" את עין הקורא קדימה (איור X). כיום רוב הגופנים מסוג "אות ספר" הם בעלי אופי צורני קליגרפי הכולל עוקצים (איור Y).

איור X: הדגמת הטענה לפיה העוקצים "דוחפים" את עין הקורא קדימה.

